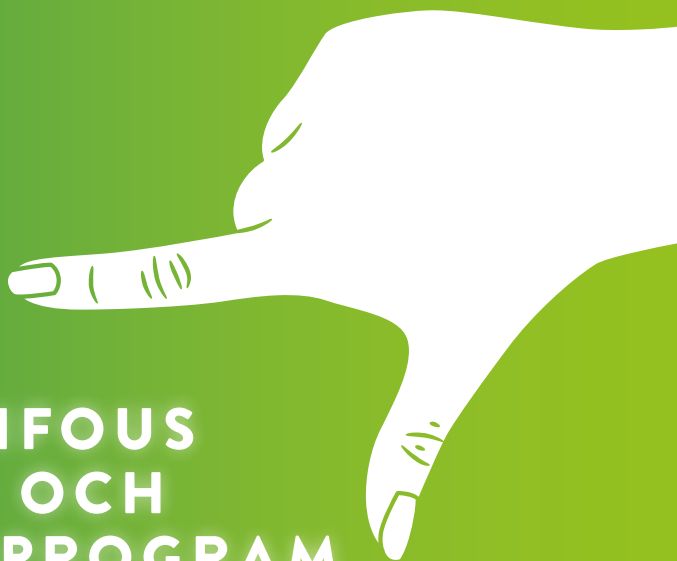

ifous
FOKUSERAR

**EFFEKTER AV IFOUS
FORSKNINGS- OCH
UTVECKLINGSPROGRAM**

En metastudie av sju avslutade
FoU-program vid Ifous

Anette Jahnke, Lena Lindgren & Simon Norman

Ifous rapportserie 2020:6

Stockholm, november 2020

ISBN: 978-91-985535-8-1

Författare: Anette Jahnke, Lena Lindgren & Simon Norman

Grafisk form & produktion: Per Isaksson

Ansvarig utgivare: Ifous

Fri kopieringsrätt i ickekommersiellt syfte för kompetensutveckling eller undervisning i skolan och förskolan under förutsättning att författarens namn och artikelns titel anges, samt källa. I övrigt gäller copyright för författarna och Ifous AB gemensamt.

INNEHÅLL

Förord	5
Sammanfattning	7
1. Bakgrund, syfte och frågeställningar	9
2. Genomförande	13
3. Analys av huvudmännens texter	15
4. Analys av vetenskapliga publikationer	25
5. Metautvärdering av utvärderingar.....	39
6. Effekter och utmaningar.....	45
Bilaga	53
Referenslista	55

FÖRORD

”Vi vill vara ett stöd i huvudmännens arbete för en utbildning som vilar på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet.” ”Vi vill vara en brygga mellan praktik och akademi och bidra till att den praktiktäna forskningen utgår från och ger svar på frågor som lärare och skolledare ställer om i sin dagliga praktik.” Så brukar vi på Ifous beskriva det forsknings- och utvecklingsarbete (FoU-arbete) som vi bedriver tillsammans med skolhuvudmän och lärosäten. Ambitionen är det inget fel på men vad vet vi egentligen om hur vi lyckas?

Kärnan i Ifous FoU-arbete är de fleråriga FoU-programmen där de yrkesverksamma i skolan arbetar tillsammans med forskare för att fördjupa det vetenskapliga kunnandet och bedriva forskningsbaserad utveckling inom ett specifikt område. Efter sju avslutade FoU-program var det dags att ta reda på vad de leder till och vilka avtryck de ger i de medverkandes verksamheter. Att få förtroendet att leda de processer som pågår i ett FoU-program, och som tar så mycket resurser och engagemang i anspråk innebär ett stort ansvar och medför rättmätiga krav på utvärdering och återrapportering. Även om varje program har utvärderats var för sig för att ge svar på i vilken utsträckning programmets mål och syften har uppnåtts, fanns det anledning att även ta reda på hur Ifous modell för FoU-arbete fungerar. Denna modell bygger på ett antal principer som varit vägledande i samtliga program men som fått varierande utrymme beroende på programmens olika innehåll. Principerna handlar om att

- ★ det ska ges *möjlighet till samverkan* mellan flera skolhuvudmän och mellan skolhuvudmän och lärosäten,
- ★ *alla nivåer i skolhuvudmannens organisation* ska engageras i programmen för att skapa förutsättningar för långsiktigt hållbara resultat,
- ★ programmen ska innehålla *både forskning och utveckling*,
- ★ programmen ska *utgå från skolhuvudmännens behov* och ge dem stöd i att tillsammans med forskarna formulera relevanta forskningsfrågor,
- ★ *forskningen ska vara interaktiv*, det vill säga den ska ge utrymme för lärare och skolledare att vara delaktiga i forskningsprocessen.

Denna studie ger en tydlig bild av programarbetet i förhållande till några av principerna. Den väcker också nya frågor och sätter fingret på sådant som inte tidigare har varit uppenbart för oss på Ifous. Materialet blir därmed ett värdefullt underlag för den fortsatta utvecklingen av FoU-modellen. Studien ger också underlag för en generell diskussion om svårigheterna med att utvärdera långsiktigt hållbara effekter av skolors utvecklingsarbete, särskilt i relation till elevernas kunskapsutveckling. Frågan

om vad praktisk forskning och FoU-arbete faktiskt är, har också problematiserats i denna studie. Det är därför min förhoppning att den ska vara av intresse i ett vidare perspektiv.

Jag vill rikta ett stort tack till författarna Lena Lindgren, Simon Norman och Anette Jahnke för noggrant arbete och konstruktiva slutsatser. Jag vill också tacka för det finansiella stöd som vi har fått från Stockholms stad, AcadeMedia, Kunskapsskolan och Nacka kommun. Utan det hade denna studie inte varit möjlig att genomföra.

Marie-Hélène Ahnborg

VD Ifous

SAMMANFATTNING

Efter sju avslutade forsknings- och utvecklingsprogram (FoU-program) genomförda i samarbete med 69 skolhuvudmän och fem lärosäten stod Ifous inför behovet av att analysera, synliggöra och fördjupa förståelsen för det arbete som har bedrivits inom ramen för Ifous modell för FoU-samverkan. En modell som lyfts fram som ett gott exempel i en statlig utredning om praktisknära skolforskning i samverkan. Ifous, tillsammans med Stockholms stad, Nacka kommun, Kunskapsskolan och AcadeMedia, gav Anette Jahnke lektor i pedagogik, Lena Lindgren professor i offentlig förvaltning, och Simon Norman Msc i offentlig förvaltning i uppdrag att genomföra en studie av de sju avslutade FoU-programmen med syftet att synliggöra vilka effekter Ifous FoU-program ger och vilka utmaningar som finns i att nå hållbart utvecklingsarbete och användbara forskningsresultat.

Tre delstudier har genomförts för att nå studiens syfte. Analys har gjorts av de 50 texter som huvudmännen författat över sitt deltagande i FoU-programmen och som publicerats i programmets slutrapporter. Kartläggning har gjorts av de 64 vetenskapliga publikationer som producerats inom programmen. Slutligen har en metautvärdering gjorts av de externa utvärderingar som genomförts av Emerga Institute. I studien har en vidare tolkning av vad som avses med effekt använts i form av deltagarnas egna observerade förändringar. Nedan sammanfattas studiens resultat.

EFFEKTER INOM FORSKNING, UTVECKLING OCH "OCH:ET" I FOU:

1. Forskningsresultat produceras inom de varierande områden som FoU-programmen adresserat och som av huvudmännen bedömts vara relevanta för deras verksamhet. Forskningsresultaten publiceras i olika vetenskapliga format och används inom akademien. Doktorand- och licentiatstudier har genomförts.
2. Utvecklingsarbetet i FoU-programmen ger enligt deltagarnas egen utsago effekt på verksamheten från lärarnivå till huvudmannanivå inom framför allt fem områden:
a) Undervisning; b) Lärarprofessionalism;
c) Organisation, resurser och personal;
d) Planer, mål, rutiner och gemensamma dokument; e) Systematiskt kvalitetsarbete. Effekterna kan bestå av förändrade kunskaper, förhållningssätt och handlingar samt en ökad kvalitet i verksamheten. De effekter på kort sikt som Ifous vill åstadkomma nås.
3. De processer och effekter på kort sikt som Ifous modell för FoU-arbete inbegriper genomförs i praktiken, och därmed sker samverkan mellan skolans yrkesverksamma och forskare vid olika lärosäten.

UTMANINGAR OCH FRÅGOR KRING UTVÄRDERING, FORSKNING, UTVECKLING OCH "OCH:ET" I FOU:

- ★ Formerna för huvudmännens egna utvärderingar är oklara. De externa utvärderingar Ifous upphandlat ger

genom sin enhetliga formativa karaktär av följeforskning ingen summativ kunskap. Långsiktiga effekter utvärderas inte. Vilka långsiktiga effekter är möjliga att utvärdera, och hur? Då den formativa utvärderingen är upplagd som följeforskning kan det medföra att gränsen mellan utvärdering och den forskning som bedrivs inom FoU-programmen blir otydlig. Vilka risker medför detta?

- ★ Forskningsarbetet är till stora delar kvalitativt till sin karaktär och genomförs av forskare inom pedagogik och didaktik. Medför detta en begränsning i vilka frågor som ställs och kan besvaras med relevans för skolans verksamhet?
- ★ På vilka sätt är de forskningsresultat som nås relevanta och användbara i skolan? Används de av skolans yrkesverksamma? Om de används, hur görs detta? Ger det någon effekt på elevernas lärande och utveckling?
- ★ Forskningsresultat publiceras till stora delar efter programmets avslut. Hur kan rutiner utarbetas för att säkerställa att forskningsresultat från ett avslutat FoU-program delas via Ifous egna kanaler? Skulle Ifous processtöd också kunna bli långsiktigt och hållbart över tid för att stödja huvudmännens tillgång till och användning av forskningsresultaten?
- ★ Det är oklart om FoU-programmen når de mer långsiktiga effekterna för utvecklingsarbetet som Ifous eftersträvar till exempel i form av att de verksamma hos deltagande huvudmän fortsätter att arbeta forskningsbaserat.

★ Det är också oklart i vilken mån de förändringar huvudmännen vidtar i sina verksamheter medför förändringar på elevnivå. I vilken utsträckning kan resultat på elevnivå nås?

★ Ett av Ifous tydligaste syfte med sin verksamhet är att stärka skolhuvudmännens förmåga att driva skolutveckling på vetenskaplig grund och utifrån beprövad erfarenhet. Men innebörden av begreppen framkommer inte i arbetet inom FoU-programmen. De används främst i samband med att motivera deltagandet, eller som en sorts kvalitetsmarkör. Vilken innebörd lägger Ifous och deltagande huvudmän i begreppen? Varför?

★ Innebörden av ”och:et” i ett FoU-program är osynligt, och framför allt inte förklarad och beskrivet. Det är oklart om, och i så fall hur, forskningsarbetet är integrerat i utvecklingsarbetet. Det framkommer inte tydligt, vare sig i externa utvärderingar, i analysen av huvudmännens texter eller i artiklar publicerade i vetenskapliga tidskrifter. Vad betyder det rent konkret att forskningen inom Ifous FoU-program ska vara interaktiv och praktknära? Vad betyder det rent konkret att utvecklingsarbetet ska vara forskningsbaserat? Vilka handlingar inbegriper detta för skolans yrkesverksamma respektive för forskarna?

Rapporten avslutas med att ge ett underlag i form av två diagram för fortsatt dialog kring betydelsen och innebörden av praktknära forskning och forskningsbaserat utvecklingsarbete

1. BAKGRUND, SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

Det är skolhuvudmännen som har ansvar för att utveckla utbildningen i skolan och för skolan. I skollagens fjärde kapitel om kvalitet och inflytande anges att varje huvudman, förskole- och skolenhet ska ”systematiskt och kontinuerligt planera, följa upp och utveckla utbildningen”. Därefter adresseras skolans professionella där rektorn ansvarar för att kvalitetsarbetet genomförs ”under medverkan av lärare, forskollärare, övrig personal och elever” (SFS 2010:800, 4 kap. 3 §, 4 §). Skollagen anger inte bara vem som ansvarar för utveckling, utan också att utveckling ska ske kontinuerligt. Men att genomföra utvecklingsarbete med önskade resultat har i många fall visat sig vara mycket svårt (se till exempel Jahnke & Hirsh, 2020; Larsson & Löwstedt, 2010; Lundström, 2015).

Huvudmännen har också ansvar för att skolans utbildning ska vila på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet (SFS 2010:800). Att genomföra och utveckla utbildning utifrån bästa möjliga tillgängliga kunskap, där en del av den kunskapen traditionellt skapas utanför skolans verksamhet och inom en annan verksamhet – lärosätenas – kräver samverkan. I universitets och högskolors uppgifter ingår att samverka med det omgivande samhället, informera om sin verksamhet samt verka för att forskningsresultat kommer till nytta (SFS 1992:1434, 1 kap. 2§). Detta uppdrag har lärosäten haft sedan 1977, och 2018 fördelas för första gången statliga medel till lärosäten även med hjälp av samverkansindikatorer.

Samverkan kan ske på många olika sätt, bland annat genom praktiktäna forskning och/eller att utvecklingsarbetet bedrivs på ett forskningsbaserat sätt. Men samverkan mellan akademi och

skola är svårt och komplext, det visar utredningen om praktiktäna skolforskning i samverkan som resulterade i betänkandet *Forska tillsammans – samverkan för bättre lärande och förbättring* (SOU 2018:19). Parallellt med denna utredning startades 2017 en fyraårig försöksverksamhet där olika modeller för samverkan mellan huvudmän och lärosäten kring praktiktäna forskning prövas ut. Verksamheten leds av fyra lärosäten på uppdrag av regeringen (ULF-avtal, 2020).

I utredningen som kartlade befintliga samverkansmodeller lyfts emellertid Ifous modell för FoU-program fram som ett gott exempel. Modellens implicerar ett arbetssätt som enligt utredningen ifråga kan möta vanligt förekommande svårigheter och skapa en långsiktig samverkan som ger stöd för utbildning på vetenskaplig grund. Om arbetssättet också leder till att avsedda effekter uppnås i praktiken framgår inte av utredningen.

Efter sju avslutade forsknings- och utvecklingsprogram (FoU-program), genomförda i samarbete med 69 skolhuvudmän och fem lärosäten står Ifous inför behovet av att analysera, synliggöra och fördjupa förståelsen för det arbete som har bedrivits inom ramen för Ifous modell för FoU-samverkan. Samtidigt finns behov av att utveckla modellens utformning och kvalitet ytterligare både med avseende på forskningens kvalitet och hållbarheten i huvudmännens utvecklingsarbete.

Ifous, tillsammans med Stockholms stad, Nacka kommun, Kunskapsskolan och AcaMedia, gav följande personer i uppdrag att genomföra en metastudie av de sju avslutade FoU-programmen: Anette Jahnke, lektor i pedagogik vid Göteborgs universitet, Lena

Lindgren, professor i offentlig förvaltning vid Förvaltningshögskolan vid Göteborgs universitet, och Simon Norman, Msc i offentlig förvaltning. En metastudie innebär en sammanställning och analys av befintliga studier, och syftet här är att synliggöra effekterna av det arbete som skett inom FoU-programmen och att visa på utvecklingsmöjligheter. Effekter i en strikt vetenskaplig mening är något som en verksamhets målobjekt är, har eller gör som en konsekvens av denna, helst undersökt med hjälp av någon form av kontrollgrupp. I denna studie har vi utgått från en vidare förståelse av effekter som av deltagarna observerade förändringar på individ- och organisationsnivå.

Studien har utgått från följande två frågeställningar samt två delfrågor:

- 1. Vilka effekter får Ifous FoU-program?**
 - a. Vilka effekter får deltagandet i ett FoU-program för huvudmannens verksamhet, från lärarnivå till ledningsnivå?
 - b. Vilka forskningsresultat nås och med vilka metoder?
- 2. Vilka utmaningar finns för att nå ett hållbart utvecklingsarbete och användbara forskningsresultat?**

I kapitel 2 beskrivs genomförandet av studien som skett genom tre delstudier. Därefter presenteras de tre delstudiernas resultat i kapitel 3, 4 och 5. Utifrån delstudiernas resultat diskuteras och besvaras studiens två huvudfrågor i ett avslutande sjätte kapitel. De sju avslutade FoU-programmens syfte och omfattning beskrivs kortfattat nedan. Beskrivningen bygger på information om programmen på Ifous webbplats (Ifous, 2020a) samt programmens så kallade programplan. I programplanen anges syfte och mål och utgör en bilaga till de avtal som sluts mellan Ifous och deltagande huvudmän. I rapporten kommer genomgående programmens förkortningar att användas som återfinns inom parentes nedan.

1. Inkluderande lärmiljöer (IL1) 2012–2015

Deltagare var 230 lärare, rektorer och ledare från 33 skolor och tolv huvudmän samt forskare från Malmö universitet (dåvarande Malmö högskola). Syftet var att främja utvecklingen av inkluderande lärmiljöer, öka kunskaperna på både skol- och huvudmannanivå samt genom forskning bidra till att stärka den samlade kunskapen om inkludering och inkluderande lärmiljöer.

Finansiering (tkr)

Huvudmän: 5 300; Lärosäte: 2 300; Andra finansierare: 3 200

Kostnader (tkr)

Forskning: 7 300; Ifous process- och projektledning 2 700; Utvärdering 80

2. Entreprenöriellt lärande (EL) 2012–2015

Deltagare var 220 lärare, rektorer och ledare från 27 skolor och tolv huvudmän samt forskare från Umeå universitet. Syftet var att ge skolor stöd i utvecklingsarbetet inom entreprenöriellt lärande samt följa dess effekt via forskning. Forskningen avsåg att studera och finna samband mellan entreprenöriellt lärande och elevers resultat.

Finansiering (tkr)

Huvudmän: 5 500; Lärosäte: 3 600; Andra finansierare: 750

Kostnader (tkr)

Forskning: 8 100; Ifous process- och projektledning 2 100; Utvärdering 80

3. Digitalisering i skolan (DIGI) 2014–2016

Deltagare var 190 lärare, rektorer och ledare från nio skolhuvudmän samt en grupp rådgivande forskare. Syftet var att skapa en kultur där pedagoger utvecklade en vilja, ett mod och en nyfikenhet för att själva, genom att utnyttja tillgängliga digitala verktyg i sitt arbete med eleverna, möta och stötta sina elever i deras lärande inför framtiden.

Finansiering (tkr)

Huvudmän: 4 100; Lärosäte: 0;
Andra finansiärer: 0

Kostnader (tkr)

Forskning: 0; Ifous process- och projektledning: 2 700; Utvärdering: 1 400

4. Små barns lärande (SBL) 2013–2017

Deltagare var 125 lärare, rektorer och ledare från tolv skolhuvudmän samt forskare från Linnéuniversitetet. Syftet var att utveckla och pröva modeller för dokumentation och utvärdering som genom att visa på små barns förändrade kunnande i förhållande till läroplanens målområden, ger en bild av förskolans kvalitet och dess utvecklingsbehov när det gäller barns lärande. Syftet var också att förskollärare utvecklade kompetenser för att observera och dokumentera små barns lärande, samt att skolledare och skolhuvudmän utvecklade kunskap och systematik i styrning av och stödfunktioner för kvalitetsarbetet.

Finansiering (tkr)

Huvudmän: 12 000; Lärosäte: 2 700;
Andra finansiärer: 0

Kostnader (tkr)

Forskning: 12 000; Ifous process- och projektledning: 2 700; Utvärdering: 0

5. Fjärrundervisning – bättre utsikter för fler elever (FJÄRR) 2016–2017

Deltagare var 30 lärare, rektorer och ledare från sex huvudmän, samt forskare från Umeå universitet och RISE Interactive. Syftet var att bidra till att ”fler skolelever fick bättre framtidsutsikter genom att utveckla innovativa digitala arbetsätt och metoder”. Syftet var dessutom att ta fram underlag som kunde bidra till en policydiskussion om fjärrundervisningens betydelse för att möta de utmaningar som skolsystemet står inför i framtiden.

Finansiering (tkr)

Huvudmän: 200; Lärosäte: 0;
Andra finansiärer: 1000

Kostnader (tkr)

Forskning: 800; Ifous process- och projektledning: 400; Utvärdering: 0

6. Undervisning i förskolan (UNDIF) 2016–2018

Deltagare var 250 lärare, rektorer och ledare från tio huvudmän samt forskare från Malmö universitet. Syftet var att på alla nivåer utveckla såväl kunskap och förhållningssätt som arbetsmetoder inom undervisning i förskolan. Lärare i förskolan, det vill säga förskollärare, gavs möjlighet att utveckla sin undervisning genom kollegialt FoU-arbete i samverkan med forskning. Genom samarbete mellan praktik och forskning samt genom utbyte av erfarenheter skapades möjlighet att höja medvetenheten hos förskollärare, förskolechefer och förvaltningsledare om undervisningens innehåll och former.

Finansiering (tkr)

Huvudmän: 7 500; Lärosäte: 4 200;
Andra finansiärer: 0

Kostnader (tkr)

Forskning: 8 000; Ifous process- och projektledning: 3 200; Utvärdering: 350

7. Inkluderande lärmiljöer (IL2) 2017–2019

Deltagare var 235 lärare, rektorer och ledare från sju huvudmän samt forskare från Högskolan i Borås. Syftet var att utifrån forskning och beprövad erfarenhet förbättra skolans förutsättningar att skapa inkluderande lärmiljöer, genom att barn och elever på medverkande förskolor och skolor får ökad insikt i demokratins villkor och processer och upplever sig som delaktiga och medskapande i förskolan och skolan. Syftet var också att de medverkande forskarna fick tillgång till den kunskap och de

erfarenheter som finns hos skolhuvudmännen och låta detta utgöra grund för ny forskning och ytterligare kunskapsbyggande.

Finansiering (tkr)

Huvudmän 5 900; Lärosäte 3 200;

Andra finansiärer: 130

Kostnader (tkr)

Forskning: 4 600; Ifous process- och projektledning: 3 000; Utvärdering: 400

2. GENOMFÖRANDE

I detta kapitel redogörs kort för genomförandet av de tre delstudierna. Gemensamt för alla delstudierna är att de utgått från befintligt material som producerats inom ramen för de sju avslutade FoU-programmen (vilket framgår i referenslistan). Varje avslutat program beskrivs också på Ifous webbplats (2020a). Vi har också utgått från den handbok som Ifous (2016a) publicerat som stöd för huvudmän och forskares deltagande, samt de texter om verksamhetens syfte och forskarnas roll som finns på ifous webbplats (Ifous, 2020b, 2020c). Vid behov har kontakt tagits med ledningen vid Ifous då förtydligande eller förklaringar har behövts.

DELSTUDIE 1: ANALYS AV HUVUDMÄNNENS TEXTER

Den data som analyserats utifrån studiens frågeställningar består av delar av de slutrapporter som har publicerats för de sju avslutande programmen. För fem av de sju FoU-programmen innehåller slutrapporterna kapitel (1–5 sidor) framtagna av deltagande huvudmän som beskriver deras medverkan i programmet. Totalt finns 50 texter från huvudmän. En innehållsanalys har genomförts av dessa texter med både en deduktiv och induktiv ansats. Analysen är gjord nära det som skrivits, med så lite tolkning som möjligt.

En övergripande och generell ram för att analysera konsekvenserna av en utvecklingsinsats kan ges av att undersöka fyra oberoende steg som bygger på Kirkpatrick's klassifikation från 50-talet, utvecklad och använd av (Kock & Ellström, 2011). Konsekvenser som framkommer i de 50 texterna har kategoriserats i ett första skede i dessa fyra steg för att sedan tematiseras. Parallellt med detta deduktiva

arbetsätt har en vi också varit öppna för att finna nya kategorier genom att se mönster och skillnader mellan innehållet i texterna, och/eller i förhållande till Ifous övergripande syfte och ambitioner.

DELSTUDIE 2: ANALYS AV VETENSKAPLIGA PUBLIKATIONER

Materialet består av 64 vetenskapliga publikationer. I ett första skede har materialet kategoriserats efter programtillhörighet, författare, vilka forskningsfrågor som ställts, vilken forskningsdesign som tillämpats, vilka metoder som använts samt vilka resultat som nåtts. Utöver detta har författarnas ämnesmässiga forskarbakgrund bokförts och vilka publikationstyper som förekommer bland de 64 vetenskapliga publikationerna.

Forskningsfrågor har undersökt, och vad det är som karakteriserar frågorna i förhållande till vad det är man forskar om och vem som är studieobjektet. Forskningsdesign har kategoriserats utifrån följande breda indelning:

- ★ **Experiment** avser en undersökningsmetod som används för att studera en viss variabls påverkan på en annan i kausala termer.
- ★ **Longitudinella studier** säger något om tidsmässiga förhållanden mellan variabler. Det kan till exempel handla om enkäter som man gör återkommande varje år för att se hur en variabel förändras över tid.
- ★ En **tvärsnittsdesign** innebär att man samlar in data från mer än ett enda

fall (oftast många flera än ett) vid en viss tidpunkt i syfte att komma fram till en uppsättning kvantitativa eller kvantifierbara data med koppling till två eller fler (oftast många fler än två) variabler.

- ★ Den grundläggande formen för en **fallstudie** rymmer ett detaljerat och ingående studium av ett enda fall. Det kan också vara av flera fall, då kallas det för en flerfallstudie. Studieobjektet är till exempel en skola, kommun eller organisation.

I en del fall har det varit svårt att avgöra vilken forskningsdesign som faktiskt använts i studien. Det kan bero på att det är flera forskningsfrågor som var för sig behandlar olika aspekter av en studie. Det kan också vara svårt att avgöra forskningsdesign eftersom det inte är alla publikationer som har sin utgångspunkt ur en specifik design. Med det sagt kan den klassificering som gjorts ses som en indelning på en övergripande nivå.

Forskningsmetoder har kategoriserats enligt en vedertagen indelning som innefattar: i) dokumentmetoder (texter, statistik, registerdata); ii) frågemetoder (intervjuer med individer och grupper, samt enkäter med muntlig eller skriftlig insamling); iii) observationsmetoder (site-visits, annonserat/oannonserat, dolt/öppet). Ovanstående metoder kan alla vara av en kvantitativ eller kvalitativ karaktär (eller en kombination av båda) (Vedung 2009:83).

Inom ramen för det uppdrag vi haft har denna rapport inte som ambition att uttöm-

mande sammanfatta forskningsresultat från alla 64 publikationerna. När forskningsresultat från respektive FoU-program sammanfattas i fritext görs det utifrån övergripande frågor: Vad kommer man fram till? Finns det några mönster i resultatet? Våra sammanfattningar i kapitel 4 kan ses som deskriptiva nedslag i forskningsresultaten inom ett visst program.

I delstudiens andra steg har kartläggningen av materialet använts för att göra en beskrivning av varje programs forskningsarbete i form av frågor, design, metoder och forskningsresultat. Därefter, utifrån beskrivningarna av varje programs forskningsarbete, görs en jämförande analys mellan programmen för att synliggöra mönster kring frågor, design och metoder. Avslutningsvis har vi undersökt om det vetenskapliga materialet citeras av andra forskare genom en citeringsanalys.

DELSTUDIE 3: METAUTVÄRDERING AV UTVÄRDERINGAR

Utvärderingsrapporter av fem av de sju avslutade FoU-programmen har legat till grund för delstudie 3, metautvärdering. Alla fem har genomförts av företaget Emerga Institute (se emergase.se) på uppdrag av Ifous. I genomförandet av metautvärderingen används programteori som övergripande metod (Funnel & Rogers, 2011). En förenklad sådan tas fram för Ifous FoU-program med hjälp av organisationens egna beskrivningar av verksamheten i olika tillgängliga dokument. Programteorin används i sin tur för att analysera dels vad utvärderingarna har fokuserat på dels vilka frekventa mönster av effekter som framträder i de fem utvärderade FoU-programmen.

3. ANALYS AV HUVUDMÄNNENS TEXTER

I detta kapitel presenteras resultatet av den innehållsanalys som är gjord av de 50 texter som är skrivna av representanter för deltagande huvudmän från fem av sju genomförda FoU-program (Ifous, 2019a, 2019b, 2017, 2016b, 2015).

Ofta är texterna undertecknade av en skolchef som varit styrgruppsmedlem, och/eller tjänstepersoner på förvaltningsnivå som haft rollen som processledare i programmen. Totalt är de 50 texterna från 39 olika huvudmän. Fem huvudmän har deltagit i mer än ett FoU-program. Åstorp, Linköping, Svedala och Trelleborg har deltagit i två program var, medan Landskrona deltagit i tre program. De två FoU-program vars slutrapporter inte innehåller texter från huvudmännen har inte använts som underlag för analysen.

De 50 texternas innehåll har först kodats med hjälp av den tidigare nämnda modellen bestående av fyra kategorier av konsekvenser (Kock & Ellström, 2011, 2008). De fyra övergripande kategorierna av konsekvenser som använts i vår tolkning är:

1. Deltagarnas **inställning** till FoU-programmet är positiv i termer av att man är nöjd till exempel med programmet's upplägg.
2. Deltagarnas **kunskaper** och/eller attityder har förändrats. De upplever att de tillägnat sig nya lärdomar eller förändrat sina attityder och förhållningssätt.
3. Deltagarnas **handlingar** i sina yrkespraktiker har påverkats. De utför

nya undervisnings- eller ledarskapshandlingar i sin praktik som lärare eller rektor/skolchef, eller har förbättrat sina handlingar.

4. Ökad **kvalitet i verksamheten**, till exempel genom att elevresultat har förbättrats, samarbetet inom och mellan olika nivåer av organisationen har intensifierats, gemensamma kunskaper har utvecklats och det systematiska kvalitetsarbetet har förbättrats.

Relationen mellan dessa fyra steg är komplex och inte självklar. Att man lyckats nå goda konsekvenser i en kategori medför inte per automatik att man nått goda konsekvenser på ”högre” nivåer. Att deltagare till exempel är nöjda ger oss ingen information om huruvida de lärt sig något nytt eller utför några nya förändrade handlingar i sin praktik. En annan reflektion som kan göras är att det är mycket lättare att nå goda konsekvenser i kategori 1) inställningar än kategori 2) kunskaper, eller i 2) i jämförelse med 3) handlingar. Svårast att lyckas med är att nå kategori 4) kvalitet i verksamheten (Ellström & Kock, 2008; 2011).

EFFEKT PÅ KUNSKAPER, FÖRESTÄLLNINGAR, HANDLINGAR OCH VERKSAMHET

I tabell 1 kan man utläsa antalet av de 50 texterna som innehåller påståenden som bedömts tillhöra respektive kategori.

I tolv av texterna uttrycks att deltagarna på olika sätt är nöjda med att ha deltagit i

Tabell 1. Antal av huvudmännens texter som innehåller påstående i respektive kategori

Kategori	Antal texter av totalt 50
Nöjdhet	12
Nya kunskaper/attityder	41
Förändrade handlingar	26
Ökad kvalitet i verksamheten	45

programmet. Deltagarnas inställning till sitt deltagande i FoU-programmen beskrivs i huvudsak genom ord som inspirerande, positivt och givande. Det man uttalar sig om är upplevelsen av olika aktiviteter man har tagit del av inom programmet, både de som har arrangerats av Ifous och de man själv har arrangerat. I några fall uttalar man sig om upplevelsen av programmet i sin helhet. Nedan ges exempel på hur huvudmännen uttrycker sin inställning efter avslutat program:

Landskrona, UNDIF: Det har varit positivt att sprida kunskap om de olika undervisningsuppläggen till kollegor via konkreta metoder som workshops och dramatisering.

Sävsjö, IL1: Efter tre år kan vi nu konstatera att det har varit en givande resa där processen har varit en grundförutsättning.

En kritik som skulle kunna riktas mot att använda huvudmännens egna texter som underlag för analys är att den bild de ger inte alltid är korrekt eller rättvis, utan i hög grad utgörs av "solskenshistorier". Men i termer av uttryckt nöjdhet kan vi inte se tecken på det, då uttryck för beröm och uppskattning över programmet förekommer relativt lite i texterna i relation till övriga kategorier. En naturlig nästa fråga: om endast tolv texter uttrycker nöjdhet, betyder detta att det förekommer uttryck för missnöje över deltagandet? I texterna förekommer dock inte många sådana utsagor. I de externa utvärderingarna finns belägg för att

en hög andel av deltagarna helt enkelt är nöjda med sitt deltagande.

EFFEKT PÅ FEM OMRÅDEN

Efter kategoriseringen har fokus varit att leta efter verksamhetsområden som förenar de 50 texterna, men också notera det som avviker och som beskrivs av få men kan ses vara av värde i relation till Ifous mål och ambitioner. Fem teman har utkristalliserats som återkommer i stegen 2, 3 och 4, och som antingen beskrivs i många av de 50 texterna eller återkommer i alla, eller nästan alla, program. Dessa områden har påverkats av deltagandet i programmet.

De fem områdena är: undervisning; lärarprofessionalism; planer, mål, gemensamma dokument och rutiner; organisation av personal, resurser och grupperingar; systematiskt kvalitetsarbete.

Undervisning

Undervisningen nämns i alla 50 texterna. Det förekommer beskrivningar som berör nya förhållningssätt och kunskaper, nya handlingar och att kvalitet på undervisningen har förbättrats.

Åstorp, UNDIF: Samplanering och sambedömning är idag flitigt använda verktyg som bidrar till flerstämmig undervisning, ökar kvaliteten i förskolan och synliggör barnens möjlighet till lärande. Detta syns tydligt i det systematiska kvalitetsarbetet där personalens dokumenterade reflektioner och analyser i dag håller en högre kvalitet.

Sävsjö, IL1: Vi ser även tydliga förändringar i klassrummen, i allt från planering till bedömning och från social tillhörighet till fysiska anpassningar.

Trelleborg, IL2: Gällande tydliga lektionsstrukturer så har det skett en markant utveckling på alla skolor, även om detta är ett arbete som ständigt kommer att behöva förfinas och justeras.

Lärare utför nya handlingar i sin undervisning. Exempel ges på att de arbetar vidare med några av de undervisningsupplägg som delgavs under programmet, de arbetar med estiska läroprocesser, språkutvecklande arbetssätt och med ämnesövergripande projekt. De använder nytt material och anpassar lärmiljön, till exempel genom fysisk avskärmning i klassrummet. Ett annat exempel på förändrade handlingar är att lärare ställer frågor på ett annat sätt, de pratar mer med eleverna och utgår från deras intressen.

I de program som fokuserat på inkludering beskrivs en förändrad undervisning av barn i behov av särskilt stöd. Denna undervisning sker inte längre i separata klassrum, och insatser är tidsbestämda och inte permanenta. Extra anpassningar görs i högre utsträckning.

Stockholm, IL1: Lärare erbjuder fler differentierade uppgifter, de visar en högre tolerans för behov av olika redovisningsformer och anpassade lektionsuppgifter enligt skolledarnas observationer.

Säter, IL2: Extra anpassningar har blivit mer självklart. Där anpassningar är vardag och "normalläge" blir det för barn och elever ingen anorlundakänsla eller negativt utpekande. Det blir bara något som underlättar inläringen. I dag beskriver några pedagoger hur de än mer tänker efter före, och försöker förbereda alla elever.

Landskrona, EL: När det gäller det pedagogiska arbetet med eleverna och barnen, så använder de medverkande pedagogerna mer öppna frågor, nya varierande redovisningsformer och de sätter mer tilltro till eleverna och barnen än tidigare.

Det ges exempel på att de deltagande lärarna har genom programmen blivit mer medvetna, förändrat förhållningssätt och attityder och utvecklat nya kunskaper. Det lärare blivit mer medvetna om är till exempel, hur barn lär, barns förutsättningar, hur man kan utmana och vad undervisning i förskolan kan vara. De nya förhållningssätt, synsätt eller attityder som man har utvecklat handlar till exempel om att man har anammat ett mer relationellt och inkluderande synsätt än det tidigare som varit mer kategoriskt och exkluderande, att man har flyttat fokus från elevernas svårigheter till sin egen roll som lärare eller att man har börjat se det entreprenöriella lärandet som ett förhållningssätt.

Sävsjö, IL1: ...//... lärarna ändrat synsätt, från att lägga fokus på elevens svårigheter till att reflektera över sin roll och hur läraren kan möta eleven, förändra och anpassa.

Deltagande lärare har utvecklat kunskap utifrån olika teoretiska perspektiv. De har utvecklat förståelse för den egna betydelsen för elevernas lärande och för egna val och handlingar, till exempel när det gäller möjligheten att skapa inkluderande lärmiljöer och utforma anpassningar utifrån elevers olikheter. Förståelsen för hur läroplanen hänger ihop med andra styrdokument, vad det systematiska kvalitetsarbetet innebär och vad formativt lärande är har också ökat.

Svedala, UNDF: Programmet har gett förskollärarna en bred vetenskaplig grund med olika teoretiska utgångspunkter som de kan

använda som grund för medvetna didaktiska val i undervisningen. Förskollärarna anser att deras förståelse för förskolans hela uppdrag har ökat.

Jönköping, SBL: Genom forsknings- och utvecklingsprogrammet Små barns lärande har deltagarna fått ett fokus på olika begrepp som har vänts och vridits på tillsammans med arbetslagen. Tid till att vända och vrida på saker tillsammans i form av föreläsningar och litteraturstudier ger en djupare förståelse. Ett begrepp som stötts och blöts är ”förändrat kunnande”.

Lärarprofessionalism

I huvudmännens texter beskrivs flera områden som utvecklats kring lärares arbete som vi valt att kategorisera som en utvecklad lärarprofessionalism. De områden som framträder frekvent i texterna är utvecklandet av ett gemensamt yrkesspråk, utökat och fördjupat samarbete mellan lärare, ifrågasättandet av egen praktik, tydligare ansvarstagande och ansvarsfördelning samt utvecklandet av gemensamma kunskaper/förhållningssätt. I 36 av de 50 texterna finns exempel på dessa områden. Nedan ges exempel på hur huvudmännen beskriver dessa aspekter av lärarprofessionen.

► Utvecklat yrkesspråk

Borlänge, IL1: Vi pratar idag i mycket större utsträckning samma språk

Svalöv, SBL: ...//...pedagogerna arbetat sig fram till ett gemensamt språk gällande dokumentation av barns kunnande och barns förändrade kunnande.

► Utökat och fördjupat samarbete mellan lärare

Exempel ges på olika former för samarbete i form av auskultationer, klassrumsobservationer, reflektioner kring filmade undervisningsavsnitt och lesson studies

Gislaved, IL2: Arbetet med att stödja varandra, pedagoger emellan, fortsätter och intensifieras.

Lapplands gymnasium, EL: Lärarnas nyfikenhet för varandras verksamhet har ökat.

► Ifrågasättande och granskning av den egna praktiken

Svedala, UNDEF: En annan effekt som är märkbar är att förskollärarna i högre grad analyserar sin undervisning. Förståelse har skapats för vikten av att granska sina egna undervisningshandlingar och effekten av dessa på barnens lärande. Insikten att de didaktiska valen gör skillnad är större nu, liksom möjligheterna att göra ett medvetet val.

Sunne, EL: Paradoxen som har inträffat på SG/Södra Viken är att vi i dag arbetar mindre ämnesintegrerat och i stället går mot ett mer traditionellt schema men ändå arbetar mer entreprenöriellt! Från att fokusera mycket på form så har vi ökat kunskaper och medvetenheten kring vikten av innehåll.

► Tydligare ansvarstagande/fördelning

Vaxholm, UNDEF: Både barnskötare och förskollärare har funnit sig tillrätta i den egna rollen i relation till ansvar och befogenheter.

Stockholm, IL1: Även de personer som har haft svårare att ta till sig inkluderingstanken har tagit till sig de gemensamt erövrade begreppen och det är idag tydligt att alla bär ett ansvar för elevernas lärande. StockholmIL1

Skövde, SBL: ”VI HAR JU ARBETAT BAKLÄNGES”. Citatet kommer från en av våra deltagande pedagoger under andra året i programmet. Citatet beskriver en viktig vändpunkt för våra pedagoger. De såg då att i den arbetsprocess de utgick från så tittade de i läroplanen först i slutet av ett genomfört

tema som varit mer styrt av barnens intresse och läroplanen bl då mer ett verktyg för att se vad i läroplanen de jobbat med. De ville nu i stället vända detta och mer aktivt arbeta mot de läroplansmål som de vid tillfället såg som mest angelägna.

► **Gemensamma förhållningssätt och kunskaper**

Skellefteå, IL2: Utifrån den gemensamma verksamhetsidén i Lejonströms upptagningsområde finns i dag ett synsätt som, i högre grad än vid inledningen av programmet inkluderande lärmiljöer, genomsyrar förhållningssättet hos personalen på Lejonströms upptagningsområde.

Kungsbacka, EL: Som ett resultat av detta har en fördjupad och befäst gemensam syn för lärandet arbetats fram under programmets gång.

Botkyrka, IL1: Genom lektionsbesök och diskussioner om förhållningssätt både rörande inkluderande lärmiljöer och formativt förhållningssätt utvecklas kollegiet i en gemensam riktning, med ökad samsyn på värderingar och begrepp.

De fem programmen har också lett till att lärare och skolledare beskrivit sitt arbete i 21 utvecklingsartiklar publicerade i artikelserien Leda & Lära (Skolporten, 2020). Att delge sitt arbete och sina gjorda lärdomar utanför den egen verksamheten genom artiklar kan ses som tecken på ett intresse och vilja att bidra till den egna professionens kunskapsbas. De 21 artiklarna är publicerade mellan 2015 och 2019 inom ramen för tre av de fem programmen. Varje artikel publiceras tillsammans med en intervju gjord av Skolportens redaktion, och antal sidvisningar för intervjun är i snitt 3 000 (som högst 7 000, och som minst 900). Statistik på antal nerladdningar som gjorts av utvecklingsartiklarna har inte gått att ta fram.

Organisation av personal, resurser och gruppering

Huvudmännen ger exempel på att deltagandet i programmet har lett till omorganisation av personal eller grupper av personal. Det kan röra sig om att arbetsfördelning mellan olika personalgrupper har förändrats, nya tjänster inrättats, personal anställts, antalet elevassistenter ändrats eller att resurser fördelas på andra sätt.

Mullsjö, IL1: Under de senaste åren har också antalet assistenter som anställts minskat. När en elev får svårigheter och det bedöms att en personalförstärkning är nödvändig anställs istället en resurspedagog. På det sättet förstärks organisationen för hela klassen även om den enskilda eleven är anledningen till anställningen. Alla elever i klassen blir då också alla de anställda pedagogernas ansvar.

Linköping, IL1: Det inkluderande arbetsättet har blivit en naturlig del i undervisningen bland annat genom att vi har infört tvålärarsystem.

Luleå, EL: Organisationen inom Handels- och administrationsprogrammet har de senaste åren förändrats till ett arbetslag genom att programmet har en arbetslagsledare, egna kärnämneslärare inom SV/EN och MA som tillhör programmet, förutom karaktärsämneslärare.

Planer, mål, gemensamma dokument och rutiner

I huvudmännens texter ges exempel på att gemensamma dokument och mallar påverkats, från huvudmannanivå till lärarnivå. Innehållet i dokumenten kan handla om mål och planer för eller dokumentation av huvudmannens eller skolans arbete samt olika typer av rutiner. Det kan röra sig om måldokument, arbetsplaner, protokoll, analysverktyg och dokumentationsmallar. Deltagande lärares medvetenhet och kunskap om och förhållningssätt till betydelsen av dokumentationen har påverkats.

Trelleborg, IL2: På förvaltningsnivån har Bildningsnämnden genom det nya nämnds-målet Tillgängliga lärmiljöer i förskolan och skolan satt fokus på inkluderande lärmiljöer och följden blir att det numera är något som alla verksamheter måste arbeta med, även de skolformer som inte har deltagit i program-met. Att tillgängliga lärmiljöer har blivit ett nämndsmål innebär även att det numera är en central del i förvaltningens och skolornas systematiska kvalitetsarbete, vilket kommer att sätta fokus på frågan än mer under de kom-mande läsåren.

Norrköping, SBL: Det har också genomförts ett arbete kring struktur och organisation av dokumentationen omkring gruppens och barnets lärande. Som ett led i att kunna visa på barnets förändrade kunnande har det skett revidering och utveckling av utvecklingssam-talsmaterial.

Bjuv, UNDEF: De olika dokumentations-mallar som förskollärarna tagit del av genom programmet prövats samt transformerats in i redan befintliga mal i kommunen.

Systematiskt kvalitetsarbete

Huvudmännens texter innehåller beskrivningar av att det systematiska kvalitetsarbetet har påverkats. Det finns också redogörelser för att kunskapen om och attityden till det systema-tiska kvalitetsarbetet har förändrats.

Eskestuna, SBL: På förvaltningsnivå har modellen för det systematiska kvalitetsarbetet successivt utvecklats i samband med nya insik-ter utifrån programmet, till exempel har ana-lysdelen blivit tydligare. Sedan tidigare finns det sex stycken pedagogikutvecklare anställda på förvaltningen vars uppdrag bland annat är att stödja förskolechefer samt pedagoger i det systematiska kvalitetsarbetet. Förvaltningen arbetar nu tillsammans med cheferna för att förtydliga och utveckla vad det systematiska

kvalitetsarbetet innebär på olika nivåer, avdel-ning, enhet, område och förvaltning.

Landskrona, IL1: Vårt systematiska kvali-tetsarbete har också tydliggjorts och fokus i kvalitetsarbetet ligger på analys av resultat och arbetssätt.

Eslöv, SBL: Deltagande chefer och pedagoger har blivit säkrare på de olika delarna som in-går i det systematiska kvalitetsarbetet och kan påvisa detta för kollegor i verksamheten.

MINDRE FREKVENT: ELEVNIVÅN OCH BESKRIVNING AV F:ET OCH O:ET I FOU-ARBETET

Vid analysen av de 50 texterna har vi varit öppna för att urskilja mönster induktivt som skulle kunna betraktas som intressanta utifrån Ifous mål och ambitioner. Två sådana teman har urskilts, dels programmets eventuella konsekvenser för barn och elever, dels på vilka sätt F:et i FoU-arbetet uppmärksammas och beskrivs av huvudmännen. I det senare fallet inkluderas också användningen av begreppen vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet.

Hur beskrivs programmets inverkan på elevnivå?

I 18 av de 50 texterna beskrivs konsekvenser på elevnivå. Texterna är från tre av de fem FoU-programmen. De program som behandlat små barns lärande (SBL) och undervisning i förskolan (UNDEF) är inte representerade.

Vilka elever som avses framgår inte alltid i texterna, vi har utgått från att det i huvudsak handlar om de elever vars lärare medverkat i FoU-programmet. Som underlag för de påståenden som görs hänvisas till elevenkäter, antingen egna utformade på skolan eller gemensamma inom huvudmannens verksam-het. Statistik kring närvaro, betyg, meritvärde, antal godkända betyg och avlagd gymnasie-examen används. Ibland hänvisas till elev-intervjuer, och ibland framgår det inte explicit

på vilka grunder man påstår något. Intryck finns att underlag också bestått av att lärare har berättat om sina upplevelser med eleverna. De konsekvenser vi har sett handlar om ökad delaktighet, trivsel och arbetsro; närvaro; motivation och engagemang; samt måluppfyllelse. Ökad måluppfyllelse nämns i tio texter, övriga kategorier berörs i en handfull texter.

► **Ökad delaktighet, trivsel och arbetsro**

Luleå, EL: För att fånga hur eleverna upplevt lärarnas förhållningssätt så har en specialpedagog valt att intervjua samtliga elever. Här följer några av de vanligast förekommande citaten: "Vi känner nog våra lärare bättre än andra elever på andra program", "Vi får höra att vi är duktiga, lärarna hjälper oss att nå målen", "Vi känner oss sedda och respekterade".

Höör, IL1: Arbetsron har blivit bättre, det har vi jobbat med, det har betydelse hur den vuxne agerar i och utanför klassrummet.

► **Ökad närvaro**

Västerås, IL1: Önstaskolan har också genom en fysisk planering av en av skolans lokaler, där möbleringen påminner om en lounge, lyckats få flera "hemmasittare" tillbaka till skolan. Där får de undervisning av ämneslärare och andra stödpersoner. Att eleverna också har egen nyckel till loungen och inte behöver gå igenom skolan för att komma dit har varit en framgångsfaktor i att vända hög skolnärvaro till högre skolnärvaro.

► **Ökad motivation och engagemang**

Elevernas kreativitet, initiativförmåga, engagemang och motivation har ökat.

Sunne, EL: Utifrån ett ämnesintegrerat arbete tog eleverna initiativ till att förlänga de tankar som väckts under arbetet kring "Skogen förr och nu" där flera ämnen ingick. Eleverna hade önskemål om att få bygga en kolmila

och tog ansvar för hela processen från träd till försäljningen av egentillverkad kol vilket i sanning bör ses som entreprenöriellt när det fungerar som bäst.

► **Ökad måluppfyllelse**

Några huvudmän beskriver att måluppfyllelsen ökat, eller att det finns en tendens till ökning. I vissa fall anges att resultaten har förbättrats, utan någon specificering. I några fall anges att meritvärdet har ökat och i ett fall är ökningen enbart i ett viss enskilt ämne vars undervisande lärare deltagit i programmet. Antalet elever som blir godkända i alla ämnen och antalet elever som är behöriga till nationella gymnasieprogram anges ha ökat. Flera anger att antalet elever som fullföljer gymnasiet ökat. I ett fall beskrivs att de elever som tidigare gått i en särskild undervisningsgrupp har genom placering i vanlig klass förbättrat sina resultat. Följande fall skiljer sig från de övrigas:

Täby, IL2: I dag har elever i Täby kommunala skolor ett meritvärde som är högre än vi någonsin tidigare haft och detta är ett värde där alla elever är medräknade. Det som visade sig vara bra pedagogiska arbetssätt och didaktiska metoder för några få, kom alla elever till godo.

Hur beskrivs F:et och O:et i FoU?

Vägledande för Ifous verksamhet är bland annat att alla forsknings- och utvecklingsinsatser ska "genomföras av lärare, skolledare och forskare tillsammans" och "stärka skolhuvudmannens förmåga att driva skolutveckling på vetenskaplig grund och utifrån beprövad erfarenhet" (Ifous, 2020c). Vidare beskriver Ifous att de "samordnar praktiktäta forskning och konkret utvecklingsarbete där lärare och skolledare tar aktiv del i kunskapsbyggandet."

Det kan då vara av intresse att undersöka på vilka sätt den forskning, och speciellt den praktiktäta forskningen, forskningsarbetet och samverkan kommer till uttryck när huvudmän-

nen själva beskriver arbetet och dess effekter i programmens slutrapporter.

I 32 texter omnämns begrepp som vetenskaplig grund, beprövad erfarenhet, vetenskaplig grund-och-beprövad erfarenhet, forskare, forskning eller vetenskapligt förhållningsätt. Forskning säger man sig ha tagit del av främst via föreläsningar och det finns mycket få beskrivningar av på vilka sätt man bidragit till forskningsarbetet. I några texter lyfts att forskning bedrivs av forskare inom programmet. Det finns få beskrivningar av programmens forskningsresultat. I en del texter lyfts fram att man ökat sin medvetenhet kring att arbeta utifrån vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet. Dessa begrepp används ofta för att beskriva motivet till att medverka i FoU-program.

► Orsak till medverkan

Vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet nämns främst (elva texter) i samband med orsakerna till och syftet med medverka i ett FoU-program.

Uppsala, UNIDIF: Beslutet hade sin grund i de nya krav som tydliggjordes i skollagen (2010:800). Krav som innebär att förskolan nu omfattas av begreppen utbildning och undervisning och att dessa ska vila på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet (1 kap 5§ 2010:800).

► Delges forskning via föreläsningar

Forskning och forskare beskrivs främst (16 texter) i termer av att deltagare har tagit del aktuell forskning via forskares föreläsningar. Föreläsningarna har upplevts som inspirerande, och gett underlag för förändringar i praktiken.

Säter, IL2: Programmet erbjuder påfyllning av aktuell och relevant forskning under processens gång.

Svedala, UNIDIF: Programmet har gett förskollärarna en bred vetenskaplig grund med

olika teoretiska utgångspunkter som de kan använda som grund för medvetna didaktiska val i undervisningen.

► Få beskrivningar av deltagande i forskningsarbetet

Det saknas i princip beskrivningar av på vilka sätt deltagarna i programmen har bidragit till forskningsarbetet. I tre texter lyfter huvudmän fram besök av forskare som eventuellt skulle kunna tolkas som en del av forskningsarbetet.

Stockholm, IL1: Vidare har de haft besök av forskare inom projektet som förutom att de berikade pågående diskussioner gett dem uppdrag som indirekt tvingade teamen att reflektera kring undervisningen och hur de kan skapa ännu bättre lärmiljöer. Vid en av dessa träffar upptäckte Skarpnäcks skola att de var på väg att tappa elevperspektivet i ambitionen att skapa den goda lärmiljön. Denna medvetenhet visar på hur viktigt det är med perspektivbyten och hur projektet hjälpt till att skapa möjlighet till detta.

I en text beskrivs att man fått återkoppling vid seminarierna om pågående forskning:

Sävsjö, IL1: Återkopplingen från den forskning som görs inom FoU-programmet och den input vi fått om tidigare forskning har stärkt oss att tro på det vi gör, den har gett oss trygghet i förändringsarbetet och stärker oss i argumentationen för inkludering.

► Det sker forskning av forskarna

I fem texter beskrivs att det sker forskning på eller om utvecklingsprocesserna, att olika områden har beforskats av de engagerade forskarna inom programmet och att forskning sker parallellt med utvecklingsarbetet.

Säter, IL2: Högskolan Borås har bedrivit forskning på övergångar förskola-skola på deltagande enheter i kommunen.

► **Få beskrivningar av resultaten av forskningen inom programmet**

Resultatet av den forskning som bedrivits nämns i tre texter. I ett program var forskningsinsatsen i form av följeforskning som då berörs, och i två texter ser man fram emot kommande sammanställda forskningsresultat.

Sävsjö, IL1: Det ska också bli spännande att få ta del av Malmö högskolas forskningsresultat och det känns bra att ha fått vara med och bidra till forskningsunderlaget. Förhoppningsvis kan det inspirera andra att påbörja ett liknande arbete.

I ytterligare en text uppmärksammas att inriktningen på den forskning som bedrivits av doktorander inom programmet inte var densamma som adresserades på de gemensamma seminarierna.

► **Få och olika beskrivningar av beprövad erfarenhet**

I tre texter adresseras specifikt beprövad erfarenhet och på tre olika vis:

Luelå, EL: ...programmet har synliggjort att det systematiska kvalitetsarbetet leder fram till beprövad erfarenhet.

Mullsjö, IL1: Forskningen bygger på empiri och den beprövade erfarenheten måste vara just beprövad. Samtidigt finns det också finnas ett utrymme för att pröva nya saker som sedan antingen måste överges eller så småningom ingå i den beprövade erfarenheten.

Stockholm, IL1: Deltagande skolor äger sin kunskap genom beprövad erfarenhet. Ett lärande som varje skola måste uppleva själv tror vi.

► **Ökad medvetenhet om vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet**

I nio texter lyfter huvudmännen att deltagarna har ökat sin medvetenhet och kunskap om vetenskaplig grund, beprövad erfarenhet eller vetenskapligt förhållningssätt.

Uppsala, UNDF: Sammantaget är bedömningen att medverkan i programmet, tillsammans med andra insatser, har bidragit till en ökad kompetens och medvetenhet gällande vetenskapliga grunder och hur dess grundläggande antaganden påverkar undervisningens riktning och genomförande.

4. ANALYS AV VETENSKAPLIGA PUBLIKATIONER

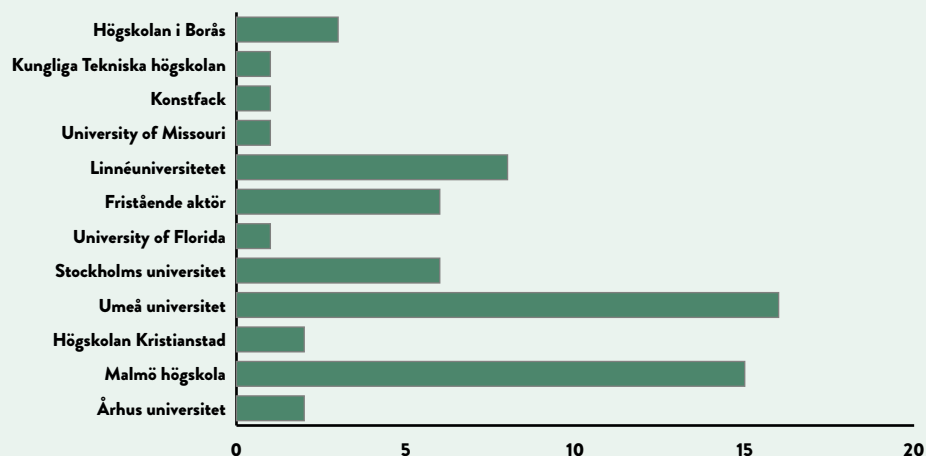
Syftet med denna delstudie var att översiktligt kartlägga det vetenskapliga arbetet som skett inom ramen för de sju avslutade FoU-programmen. Materialet som ligger till grund för analysen av forskningsresultat och metoder baseras på vetenskapliga publikationer framtagna inom ramen för Ifous FoU-program. Allt material som ligger till grund för vår analys finns tillgängligt på Ifous webbplats. I den digitala bilagan *Kategorisering av vetenskapliga publikationer* finns detaljerad information om: a) författare till publikationen, b) inom vilket program, c) vilka forskningsfrågor som ställs, d) vilken forskningsdesign som tillämpas, e) vilka metoder som används, f) vilket resultat som nås och g) hur publikationer citeras av andra forskare. Nedan följer resultat från analysen av materialet, utifrån de utgångspunkter som beskrivits under genomförande i kapitel 3. Först presenteras vid

vilket lärosäte som författarna är verksamma och deras forskarbakgrund. Därefter presenteras forskningsarbetet inom respektive program i termer av forskningsfrågor, design, metod och nedslag i forskningsresultat. Efter detta följer en analys av gemensamma mönster mellan programmens forskningsarbete. Vad som förekommer, vad som är ovanligt och mest frekvent inom forskningsarbetet generellt inom Ifous FoU-program. Vi avslutar med en kategorisering av publikationstyper samt en citeringsanalys.

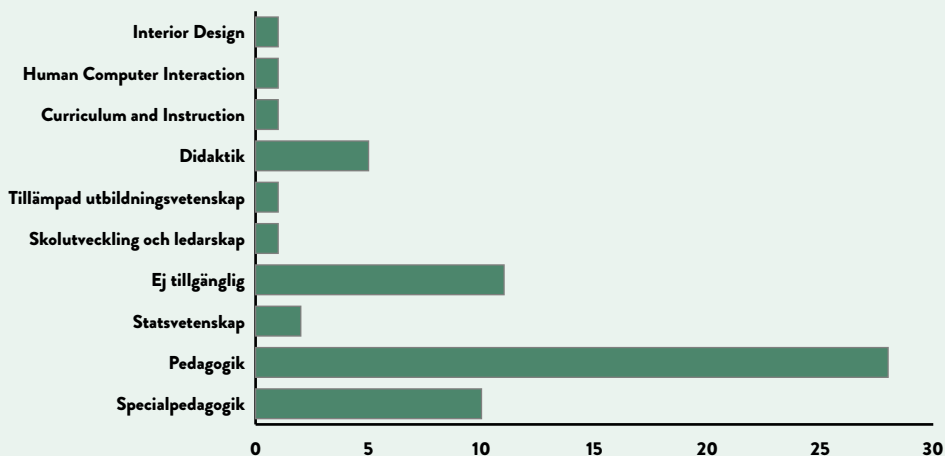
FÖRFATTARNAS FORSKAR- BAKGRUND OCH LÄROSÄTEN

Totalt har 62 forskare författat vetenskapliga publikationer utifrån den forskning som bedrivits inom de avslutade FoU-programmen. I figur 1 illustreras de tolv lärosäten som forskarna är verksamma vid. Det finns vissa undantag där

Figur 1. Forskare per lärosäte

Figur 2. Forskarbakgrund

forskare är verksamma vid flera universitet samtidigt genom till exempel utbyten av olika slag.

Författarnas forskarbakgrund har kartlagts genom en internetsökning på respektive författare för att avgöra i vilket ämnesområde forskaren har doktorerat. I de fall där författaren inte har en doktorsexamen utgick vi ifrån vilken institution de arbetar på och vad som är deras forskningsområde. Figur 2 illustrerar forskarbakgrund.

Diagrammet visar ett tydligt mönster. Majoriteten av forskarna i Ifous FoU-program forskar inom pedagogik, specialpedagogik eller didaktik.

Kategorin ”ej tillgänglig” avser forskare vars bakgrund av olika skäl inte är lätt åtkomligt, till exempel då information om avhandlingsämne eller forskningsområde inte anges på lärosätets webbplats.

FORSKNINGSINSATSEN INOM DE SJU AVSLUTADE FOU-PROGRAMMEN

Detta avsnitt sammanfattar varje forskningsinsats i respektive program. För en mer detaljerad bild av enskilda studier hänvisas läsaren till den

digitala bilagan *Kategorisering av vetenskapliga publikationer*.

Inkluderande lärmiljöer 1

De engagerade forskarna har följt programmet genom följeforskning som har genomförts i tre faser genom nio delstudier. I den första faser har forskarna kartlagt fältet inkluderande lärmiljöer, genom sex delstudier. I den andra faser har forskarna arbetat med utveckling av praktiken hos huvudmännen samt uppbyggnad av kapacitet genom fem delstudier. I den sista faser har forskarna utvärderat olika aspekter av programmet genom två delstudier. Några av delstudierna i de tre faserna av följeforskning ingår också i två doktorsavhandlingar som är publicerade inom programmet. För att göra forskningen begriplig diskuteras avhandlingarna i sin helhet, inte i termer av varje enskild delstudie. Förutom avhandlingarna och delstudierna har forskarna inom programmet presenterat sin forskning på ett antal konferenser och anordnat seminarier under 2016 och 2017.

Det övergripande syftet för forskningsinsatsen skulle kunna formuleras i termer av att forskningen som följt programmet har stude-

rat hur kommuner och skolor på en politisk/administrativ, institutionell och pedagogisk/didaktisk nivå arbetat tillsammans för att utveckla inkluderande lärmiljöer till nytta för alla elever. Konferensbidragen har bland annat handlat om att diskutera strategier för att förändra organisationskultur och normer med målet att skapa inkluderande lärmiljöer.

Forskningsfrågorna som ställs i doktorshandlingarna fokuserar på lärare men också elevers perspektiv på inkluderande lärmiljöer. Det handlar till exempel om hur elever uppfattar sina lärmiljöer eller hur lärare förhåller sig till lektionsplanering för att skapa inkluderande lärmiljöer. Varje fas i följeforskningen har frågor som är specifikt inriktade på uppdragen för den fasen. Första fasens frågor fokuserar på kartläggning, det vill säga attityder eller uppfattningar om inkludering utifrån lärares, rektors, skolteam eller elevers perspektiv, genom enkäter och intervjuer. Andra fasen fokuserar på skolornas utvecklingsprocesser och tredje fasen på uppföljning av verksamheten.

När det kommer till forskningsdesign används en bredd av ansatser. Konferensbidragen och dess material utgår från en flerfallstudie men också en variant av longitudinell forskningsdesign där man har undersökt skolor över tid. Båda doktorsavhandlingarna använder sig av en kombination av fallstudier med tvärsnittsdesign (de olika delstudierna har inte samma design).

Metoderna i konferensbidragens publikationer består av frågemetoder (intervjuer, fokusgrupper och seminarier) och dokumentmetoder med kvalitativ orientering. Doktorsavhandlingarna och dess studier använder i stället en blandad ansats av kvalitativa och kvantitativa metoder. De kvalitativa metoderna består av frågemetoder (intervjuer) samt dokumentmetoder medan de kvantitativa metoderna består av enkäter. Som har nämnts tidigare avspeglar forskningsfrågorna men också metoderna de specifika faserna i följeforskningen.

Resultatet från en avhandling indikerar att

de allra flesta eleverna i undersökningen menar att de är engagerade i sina studier. För att få en större kunskap och djupare förståelse för vad engagemanget innebär för elever i grundskolan gjordes intervjuer (delstudie tre) med elever i åtta olika skolor. Centralt i intervjuerna var elevernas upplevelser av om de hade inflytande över och var delaktiga i sitt skolarbete. Till skillnad från elevers upplevelser utifrån resultaten i enkätstudien, uttrycker många av eleverna i intervjustudien att de önskar att de blev lyssnade på i skolan. Både elever och lärare framhåller betydelsen av en god undervisningskvalitet, tillhörighet och framtidsplaner, som betydelsefullt för engagemang i delstudie två.

En annan avhandling består av en kartläggning vars mest centrala resultat visar att de flesta lärarna har en positiv uppfattning av idén om inkludering. Kunskapsförmedlingen i den inkluderande undervisningen betraktas som viktigt men även som en svår uppgift att genomföra under lektionerna. En kunskapsförmedling som tar hänsyn till elevers skilda förutsättningar för deltagande, utifrån det inkluderande perspektivet, uppfattas som viktigt men svårt i klassrumsundervisningen.

Forskargruppens slutrapport sammanfattar resultatet i termer av att normer och strukturer kan förändras och främja skolutveckling när förvaltningschefer, skolledare och pedagoger har en gemensam vision med klara syften och mål, en gemensam definition av vad inkludering och inkluderande lärmiljöer kan vara, ett delat och delegerat ledarskap där både pedagoger och elever får inflytande samt en organisatorisk struktur (som organiserar, administrerar och skapar arenor för dialog). Dessa slutsatser dras utifrån nio delstudier och två avhandlingar vilka ligger till grund för forskarrapporten.

Avslutningsvis har publikationerna i forskningsinsatsen citerats relativt mycket, bara forskarrapporten och avhandlingarna har citerats totalt 37 gånger enligt Google Scholar. Med det sagt är den verkliga citeringsmängden troligtvis större eftersom avhandlingarna består

av flera separata delstudier med egna citeringar, inom den här rapporten har vi inte undersökt de enskilda studierna då de inte är publicerade på Ifous webbplats.

Entreprenöriellt lärande

De vetenskapliga publikationerna inom detta program uppgår till elva, vilka inbegriper: två doktorsavhandlingar, en forskningsrapport publicerad av Ifous, sju vetenskapliga artiklar publicerade i refereegranskade tidskrifter samt en metodbok. Jämfört med övriga program har Entreprenöriellt lärande relativt många publikationer i refereegranskade tidskrifter.

Forskningsfrågorna undersöker hur olika aspekter av hur entreprenöriellt lärande kan förstås. Frågorna är generellt sett praktisknära, och har ett perspektiv som sätter läraren, eleven och organisationen i centrum. Vem är den entreprenöriella läraren? Hur påverkas elever av entreprenöriellt lärande? Hur lär man ut entreprenöriella förmågor på bästa sätt, vilka är framgångsfaktorerna? Dessa är några av frågorna som ställs i materialet. Frågorna i programmets forskningsrapport är mer beskrivande än i övriga publikationer som ställer både beskrivande och förklarande frågor i termer av vad och hur. Det finns också texter med mer generella inriktningar, till exempel en metodbok som förklarar och problematiserar entreprenöriellt lärande i teori och praktik. Båda doktorsavhandlingarna från Umeå universitet ställer frågor i termer av hur vi kan förstå entreprenöriellt lärande.

Flera olika typer av forskningsdesign har använts. I jämförelse med andra avslutade program har det här programmet många (fyra) tvärsnittsstudier av kvantitativ orientering. Det är kopplat till forskningsfrågor vars syfte är att undersöka vad det är som karaktäriserar entreprenöriella lärare. Vid sådana frågor lämpar sig enkätundersökningar, vilket i det här fallet har kombinerats med andra typer av frågemetoder. Med det sagt är fyra tvärsnittsstudier fortfarande relativt lite i relationer till de sju

fallstudierna som har gjorts inom programmet, men det är fler än i övriga program. Fallstudierna är i många fall kopplade till specifika skolor som arbetar med entreprenöriellt lärande. Metodbokens ansats bygger på tidigare forskning och andra typer av dokumentation.

De metoder för datainsamling som används är naturligt nog kopplade till forskningsdesignen. Tvärsnittsstudierna använder frågemetoder i form av kvantitativt orienterade enkäter för datainsamling. Det är fler kvalitativa än kvantitativa studier men i jämförelse med andra program är det i detta program som helhet en relativt jämn fördelning då fyra av dess studier använder kvantitativa ansatser. I övrigt återfinns klassrumsobservationer som en vanligt förekommande metod tillsammans med olika typer av intervjuer. Klassrumsobservationer, intervjuer och enkäter riktade mot elever och lärare är vanligt förekommande metoder. Det beror troligtvis på att studierna överlag fokuserar på hur elever och lärare uppfattar och utövar entreprenöriellt lärande.

Resultatet indikerar att skolor arbetar på olika sätt med entreprenöriellt lärande och att elever tar till sig kunskaper på olika sätt. Det beror delvis på att skolor och lärarlag lär ut på skilda sätt vilket i förlängningen får konsekvenser för vad elever lär sig. Att lärandet inte är homogent mellan skolor beror på att organisationerna och lärarlagen skiljer sig åt. Forskningsresultat från detta program visar också att samarbeten med det lokala näringslivet kan främja entreprenöriellt lärande, om det sker på rätt sätt. När det kommer till vilka värden som gör sig gällande i utbildningen visar resultaten att entreprenörskap premierar värden som stärker entreprenöriella aspekter av utbildning. Entreprenöriellt lärande har många likheter med traditionell utbildning i termer av att arbeta i grupp och delta i olika aktiviteter. Det finns dock olikheter i hur stor utsträckning elever reflekterar kring demokrati och framtidsutmaningar.

Avslutningsvis kan vi konstatera att forsk-

ningsinsatsen har citerats 73 gånger av andra forskare enligt Google Scholar. Citeringarna är relativt jämnt fördelade mellan publikationerna där metodboken *Entreprenöriellt lärande – i praktik och teori* har citerats flest gånger (20).

Digitalisering i skolan

Materialiet för programmet Digitalisering i skolan består av sex publikationer. Två artiklar som båda är refereegranskade. Det finns också ett kapitel om digitalisering i en antologi, ett refereegranskat konferensbidrag samt en förstudie och en forskningsrapport. Artiklarna är publicerade i vetenskapliga tidskrifter såsom *Scandinavian Journal of Educational Research* och tidskriften *Computers and education*. Övrigt material är publicerat på Ifous webbplats.

Forskningsfrågorna formuleras i termer av hur något upplevs eller hur något kan förstås, i det här fallet digitalisering i skolan, ofta utifrån lärarens eller elevernas perspektiv. Det finns dock vissa frågor, som i kunskapsöversikten av Hylén (2013), där det snarare är ett fokus på digitalisering som fenomen än hur lärare eller elever upplever digitalisering.

Forskningsdesign karaktäriseras av att de allra flesta studier är flerfallstudier av skolor eller skolklasser vilka är delaktiga i programmet. Det är bara kunskapsöversikten av Hylén (ibid) som inte är en flerfallstudie.

Metodmässigt förekommer dokument-, observations- och frågemetoder. Det handlar om klassrumsobservationer, fokusgrupper, intervjuer och enkäter. Att just klassrumsobservationer är vanligt förekommande ligger i linje med den typ av frågor som ställs samt att det ofta handlar om fallstudier där skolklasser eller lärare är studieobjektet. Samtliga studier i programmet är kvalitativt orienterade.

I programmet forskas det om en rad aspekter av digitalisering i klassrummet ofta utifrån ett lärar- eller elevperspektiv (med undantag för kunskapsöversikten som är mer holistiskt inriktad). Några generella slutsatser är att en ökad IT-användning i skolarbetet kan öka elevernas

motivation, ge förbättrade resultat och leda till ökad måluppfyllelse. Förbättrade resultat följer inte omedelbart och automatiskt när den nya tekniken introduceras. Man måste räkna med en viss omställningstid. Slutsatserna i programmetns förstudie sammanfaller med några av slutsatserna i programmets övriga studier, bland annat behov av verksamhetsöverskridande stöd och samarbete för att digitalisering ska vara framgångsrikt och meningsfullt som verktyg för skolan som organisation. Även lärares individuella digitala kompetens och ämneskunskap visar sig vara framgångsfaktorer. Mycket av forskningen i detta FoU-program handlar om olika aspekter av didaktik och digitalisering. Inom skolan kan det till exempel handla om vad läraren ska tänka på vid undervisning, dess mål och medel samt sambandet dem emellan.

Små barns lärande

Forskningsinsatsen i programmet har publicerat två vetenskapliga artiklar och fem licentiatavhandlingar. Artiklarna har publicerats i refereegranskade tidskrifter så som *Educational Management Administration & Leadership* samt *School Leadership and Management*.

Forskningsfrågorna i de publicerade artiklarna fokuserar på olika aspekter av förskolechefers ledarskap. Frågorna är formulerade med ett tydligt fokus på förskolechefen som studieobjekt, exempelvis: Vilka strategier och konkreta ledarhandlingar använder förskolechefen i det systematiska kvalitetsarbetet? Hur hanterar förskolechefen osäkerhet och kunskapsklyftor kring förskolans systematiska kvalitetsarbete i personalgruppen? Samtliga fem avhandlingar inriktar forskningsfrågorna mot dokumentation och bedömning i förskolan. Det sker genom frågor om i) diskurser om dokumentation och bedömning, ii) hur förskollärare talar om dokumentation, iii) socialinteraktionistiskt och socialkritiskt perspektiv på dokumentationsprocessen, iv) hur värden styr handlingar, för att nämna några fokusområden.

Angående forskningsdesign är alla studier av fallstudiekaraktär. Några studier undersöker specifika fall medan andra karakteriseras av att vara flerfallstudier. De två artiklarna i programmet använder dokumentmetoder och frågemetoder för datainsamling. Frågemetoderna består av intervjuer och enkäter med en kvalitativ orientering, även dokumentationsmetoderna bygger på kvalitativa data. Licentiatavhandlingarna bygger på en variation av kvalitativa metoder. Två av licentiatavhandlingarna använder observationsmetoder (filmat material) i kombination med frågemetoder (intervjuer) och olika typer av dokumentmetoder för datainsamling. Inom de resterande tre avhandlingarna återfinns fokusgrupper, intervjuer och dokumentation som metoder för datainsamling. Rent metodmässigt karakteriseras forskningsinsatsen av kvalitativa tillvägagångssätt för att samla in material.

De två artiklarna i forskningsinsatsen bygger på varandra. Den första artikeln publicerad 2016 syftar till att bidra till förståelsen av förskolechefers ledning av ett systematiskt kvalitetsarbete i svenska förskolor med avseende på tre innehållsrika områden: i) styrning, ledning och organisering, ii) innehåll och metoder, samt iii) utvecklingsarbete och kollektivt lärande. Den andra artikeln bygger vidare på den första men med ett tydligare fokus på ledarskap.

Resultatet indikerar att förskolechefer använder olika strategier i det systematiska kvalitetsarbetet: Långsiktighet genom a) organisatoriska lösningar (till exempel personer som har ansvar för att följa upp, utvärdera och förbättra i sina respektive arbetslag), b) innehållslig ut hållighet (teman som återkommer över tid och inte får glömmas bort, till exempel högläsning för barnen), c) systematisk användning av vissa verktyg i kvalitetsarbetet.

Resultatet visar också att förskolechefernas förväntningar på personalen utgår ifrån olika perspektiv som deras kunskapssyn, barnsyn, engagemang och värderingar.

Sammantaget bidrar licentiatavhandlingarna med kunskap om: i) diskursiva mönster och vad som framstår som eftersträvansvärt i utvärdering av förskolans verksamhet som en del i förskolans dokumenterade systematiska kvalitetsarbete, ii) kunskap om hur förskollärare talar om förskolans dokumentations- och bedömningspraktik, iii) kunskap om pedagogisk dokumentation i förskolan i relation till barns delaktighet, iv) kunskap om värden i förskolans dokumentations- och bedömningspraktik, samt v) förskolans dokumentationspraktik med fokus på de situationer som blir föremål för någon form av dokumentation och hur dessa, utifrån den interaktion som blir synlig, definieras.

Avslutningsvis kan vi konstatera att publikationerna har citerats totalt 33 gånger av andra forskare enligt Google Scholar.

Fjärrundervisning

Det huvudsakliga materialet består av slutrapporten vilken i sin tur baseras på två fallstudier, följeforskning samt fyra workshops. De enskilda studierna är utförda av Research Institutes of Sweden (RISE) samt Umeå universitet. Fallstudierna är inte publicerade på Ifous webbplats men hänvisas till i slutrapporten. Materialet i det här programmet är mindre omfattande än i övriga program. Det beror på att programmet löpte över en kortare tidsperiod men också på att arbetet genomfördes i workshops. Dokumentationen från dessa behandlas inte i det här kapitlet då det inte betraktas som vetenskapligt publicerat material.

Forskningsfrågorna som ställs är bland annat inriktade på hur ny teknik kan facilitera fjärrundervisning av nyanlända i Sverige. Hur skulle fjärrundervisning kunna underlätta dessa elevers integration i det svenska skolsystemet? Vilken teknik för fjärrundervisning finns tillgänglig och hur skulle praktiker för fjärrundervisning kunna implementeras för att ge fler elever bättre förutsättningar? Överlag handlar frågorna om hur ny teknik kan användas för

att förbättra förutsättningarna för lärande på distans.

Forskningsinsatsen baseras på två fallstudier i Upplands Väsby kommun och Vindelns kommun.

Studierna följer en klassisk fallforskningsdesign då det är två specifika kommuner som undersöks. Inom ramen för dessa två fallstudier används en rad olika metoder (observationsmetoder, frågemetoder, experiment och dokumentmetoder). Överlag är metoderna för datainsamling av kvalitativ karaktär men enkäten som skickades ut med koppling till följeforskningen skulle kunna ses som kvantitativ. Respondenterna utgörs av lärare som deltog i programmet och lärare som finns på skolor som på eget initiativ beslutat om att bedriva fjärrundervisning. Som komplement till intervjuerna genomfördes också observationer och skuggningar i grundskoleklasser på Vittra Väsby samt i en SFI-klass. Inom ramen för en av fallstudierna genomfördes också ett experiment i form av ett slags rollspel.

Resultatet från enkätundersökningarna som genomfördes i början och slutet av programmet indikerar att lärare har blivit betydligt mer positivt inställda till fjärrundervisning. Det tycks som att lärarna har gått från att se fjärrundervisning som ett alternativ till reguljär undervisning, till att se fjärrundervisning som central för pedagogisk utveckling och för skolans digitalisering. Resultatet av intervjuer och observationer visar att lärarna på flera olika sätt under lektionens gång interagerar med eleverna och också hur de till stor del använder sig av fysiskt material som förberetts innan eller fanns tillgängligt. Genomförandet av experimenten visar både positiva resultat men också utmaningar i att översätta existerande undervisningspraktiker till fjärrundervisning. I slutrapporten finns en sammanfattning över forskningsresultaten på huvudmannanivå, skolnivå och nationell nivå.

Det är bara en publikation som har citerats (av det tillgängliga materialet). I jämförelse med

övriga forskningsinsatser har Fjärrundervisning ett lågt antal citeringar. Det beror troligtvis på att programmet är kortare med mindre publikationer. Det kan också förklaras av att slutrapporter i regel inte noteras med några citeringar i Google Scholar eftersom de inte kvalificeras som vetenskapligt material.

Undervisning i förskolan

Det vetenskapliga materialet består av artiklar, delrapporter, ett kapitel i en kunskapsöversikt, en masteruppsats, konferensbidrag (refereegranskade) och forskargruppens slutrapport. Artiklarna har alla publicerats i refereegranskade tidskrifter. Totalt består forskningsinsatsen av cirka 18 publikationer, denna siffra kommer troligtvis att öka då det finns mer material som enligt uppgift kommer att publiceras.

Övergripande har forskningsinsatsen väglets av följande frågor: Vad kännetecknar undervisning och sambedömning i medverkandes texter och dokumenterade samhandlingar utifrån teoriinformerade undervisningsupplägg? Vilka spår av didaktiska frågor och didaktiska nivåer kan uttolkas i medverkandes texter och dokumenterade samhandlingar? Vilken didaktik tonar fram i det samlade materialet? Forskningsinsatsen karaktäriseras till viss del av flera ”vad” och ”vilka” frågor. Det indikerar att forskningen har en beskrivande ansats, en del av forskningsinsatsen handlar om att beskriva aspekter av undervisning i förskolan, till exempel kännetecknen i de medverkandes texter och dokumenterade samhandlingar. Kapiteln i böckerna har inga forskningsfrågor, de karaktäriseras snarare av en beskrivande ansats för vad kapitlen kommer att behandla.

Studierna består till stor del av flerfallstudier där skolor eller kommuner utgör studieobjekten. Inga studier fokuserar på enskilda fall, det handlar snarare om forskningsdesign där många fall analyseras. Det finns också specifika studier som mäter förskolechefers och lärares åsikter över tid, som kan klassificeras i termer av longitudinell design. Kapiteln i böckerna

använder sig av tidigare forskning och inte någon specifik ansats för forskningsdesign.

Majoriteten av de metoder som används i forskningsinsatsen är av kvalitativ karaktär även om det, i viss utsträckning, förekommer kvantitativa ansatser såsom ordfrekvensanalys. De metoder som kan kallas för observationsmetoder inbegriper filmat material med kvalitativ orientering. Totalt består materialet av över 100 timmar film, bilder och cirka 2 200 dokument av olika slag. Inom ramen för forskningsinsatsen används även en rad frågemetoder för datainsamling. Det sker genom enkäter med kvalitativ orientering och öppna svar (fritextenkäter). Dessa enkäter används sedan som en del av analysen av de longitudinella studierna där man mäter förändring i hur chefer uppfattar olika aspekter av förskolan över tid.

Att sammanfatta det övergripande resultatet av forskningsinsatsen har upplevts som svårt då det är ett stort material som kräver viss insyn i pedagogiska forskningstraditioner för att förstås. Följande observationer kan ses som ett nedslag i forskningsstudiernas resultat.

Forskningsresultaten från den longitudinella studien (enkäter 2016 och 2018) visar en förändring av förskolläraernas syn på och förhållningssätt till begreppen undervisning och bedömning. De visar också en förflyttning av synen på den egna rollen som professionell lärare i förskolan. En påtaglig skillnad är att det 2016 fanns tydliga spår av avståndstagande till undervisning men 2018 framträder inga explicita sådana spår. Forskningen visar således att det har skett en förändring i förskoleläraernas attityder till undervisning under tiden som programmet har varit aktivt. Den longitudinella studien bygger på mätningar som har gjorts mellan åren 2016 och 2018. Mätningarna presenteras i separata studier samt en masteruppsats men också i relation till varandra i den avslutande rapporten. En fullständig bild av denna attitydförändring finns i forskargruppens slutrapport.

Forskningsinsatsens kunskapsöversikt belyser begreppen utbildning, undervisning, barns

utveckling, lärande lek och omsorg dels som sammanflätade, dels som åtskilda. Begreppen kan också relateras till det vidare begreppet ”bildning”. Begreppsutveckling är således en del av programmets resultat.

Inom ramen för detta program krävs en förståelse om ett antal huvudbegrepp ”teoriinformerade undervisningsupplägg”, ”sambedömning”, ”didaktisk modellering” och ”flerstämmig didaktisk modellering”. Även om dessa begrepp förklaras i forskarrapporten kan de upplevas som svårtolkade då språkbruket i forskningen är ämnesspecifikt. För en utomstående läsare blir det stundtals svårt att förstå vad forskarna menar.

Det tydligaste bidraget sker i form av att förskolorna har prövat olika undervisningsupplägg som har varit ”teoriinformerande”. Det har i förlängningen resulterat i förändrade attityder till undervisningen hos förskollärare. Överlag har materialet på flera hundratals timmar film och tusentals dokument resulterat i flera artiklar, konferensbidrag, böcker, uppsatser och rapporter.

Det finns material som är befintligt men ännu inte har publicerats, det inbegriper en artikel (accepterad i januari 2020) samt två böcker författade av Vallberg Roth, Holmberg, Löf & Stensson (2020) samt Vallberg Roth & Palla (2020).

Inkluderande lärmiljöer 2

Inkluderande lärmiljöer 2 är det andra programmet med inkluderande lärmiljöer som forskningsområde. Forskningsinsatsen bygger på nio studier som är planerade att publiceras under 2020 i olika former, exempelvis artiklar i vetenskapliga tidskrifter, bokkapitel och samlat i forskarnas slutrapport. Den kortfattade analysen här nedan bygger endast på programmets slutrapport, forskarnas slutrapport är planerad för publikation i maj 2020.

Forskningsinsatsen består av sju fallstudier och två övergripande studier. Studierna och forskningsfrågorna har utformats tillsam-

mans med deltagarna i FoU-programmet. Forskningsansatsen har alltså varit interaktiv – forskningen genomförs med och i praktiken – för att bidra till förändring också under programmets genomförande. Denna praktisknära ansats har vissa likheter med följeforskning. Studierna använder olika varianter av frågemetoder, observationsmetoder och dokumentmetoder och inbegriper olika dokument, informella samtal, intervjuer, besök på förskolor och skolor, observationer av möten och undervisning samt enkäter. Det är alltså en kombination av olika metoder, de flesta karaktäriseras av en kvalitativ ansats, med vissa undantag för enkäter.

I programmet har inkluderingsbegreppet varit av stor betydelse. Diskussion har förts om synen på inkludering utifrån ett individperspektiv, där det blir den enskildes diagnoser och elevers ”problem” som fokuseras. I många skolor framträder problem i hur man ska tolka lagar och regler men också kommunala direktiv. För elever med diagnoser har det visat sig vara problematiskt med olika typer av övergångar, från rast till lektion, mellan klasser och årskurser. Kollegialt samarbete mellan lärare på de olika stadierna har lett till nya rutiner och ökad medvetenhet om pedagogiska strukturer och instruktioner för att stödja eleverna. Arbetet med att utveckla inkluderande lärmiljöer är en fortgående process som till stor del bygger på utbyte av erfarenheter och kunskap för att skapa en bättre miljö för eleverna.

Forskarna har också identifierat ett slags ”performance-diskurs” som karaktäriseras av att verksamheterna beskrivs som a) fysisk inkluderande eller särskiljande i klassrummet, b) att det är individer med ”svårigheter” (främst diagnoser) som ska fås att känna sig inkluderade, c) (diagnostiserade) elever ingår i olika ’lärande-gemenskaper’ under skoldagen och d) inkluderingen begränsas till skolan utan beaktande av det vidare samhällsperspektivet.

Eftersom studierna inte har publicerats i artikelformat (kommer under 2020) finns det inte några citeringar.

OVANLIGT, FÖREKOMMANDE OCH MEST FREKVENT I FORSKNINGSARBETET

I detta avsnitt behandlas frågor som rör publikationstyper, forskningsfrågor, forskningsdesign, metoder och resultat på metanivå, det vill säga utifrån ett övergripande perspektiv och med siktet inställt på att identifiera mönster i materialet i relation till dessa frågor.

Forskningsfrågor

När det kommer till forskningsfrågor kan vi konstatera att dessa formuleras på en rad olika sätt. Förstudier och kunskapsöversikter karaktäriseras av breda vad-, hur- och varför-frågor, i syfte att fånga de stora dragen inom ett forskningsfält eller kartlägga ett fenomen innan det studeras mer noggrant i andra studier. Forskningsfrågor som fokuserar på uppfattningar, klassrumsfenomen och praktiker är vanligt förekommande i programmen.

Forskningsdesign och metod

Vi kan konstatera att alla fyra formerna av design förekommer och alla metoderna. Nedan diskuteras den mest respektive minst frekventa forskningsdesignerna och metoderna.

Mest frekvent – fallstudier och kvalitativa metoder

Det är uppenbart att fallstudier är en vanlig *forskningsdesign* när det är klassrum som studeras (på olika sätt). Andra ansatser inbegriper tvärsnittsstudier, longitudinella studier, följeforskning samt olika typer av dokumentstudier (till exempel kunskapsöversikter). Tvärsnittsstudierna är generellt sett baserade på kvantitativa enkäter. Ett exempel är delstudien i Inkluderande lärmiljöer 1 där forskaren använder SPSS för att analysera kvantitativa data (Andersson 2015). Den här typen av studier förekommer i vissa av de avslutade programmen, men de är relativt sällsynta.

Ett vanligare sätt att använda kvantitativt och kvalitativt orienterade enkäter sker

inom longitudinella studier. Syftet med dessa studier är (oftast) att mäta uppfattningar över tid. Genom att mäta uppfattningar hos deltagarna i studierna kan forskarna sedan uttala sig om programmets utfall. Man kan förvisso inte fastställa några kausala samband mellan insatser och utfall men det kan fungera som en fingervisning. Vissa publikationer kan ses i termer av flera olika ansatser. Det är vanligt för doktors- och licentiatavhandlingar samt forskarrapporter som bygger på flera studier. Att här gå in på varje studietyp i detalj låter sig inte göras men vi kan sammanfattningsvis konstatera att fallstudier är vanligast, följ av olika typer av dokumentstudier. Det förekommer också tvärsnittsstudier, följeforskning och longitudinella studier.

Kopplat till forskningsdesign finner vi vilka *metoder* för datainsamling som används i forskningsinsatserna. Det finns ett tydligt mönster i materialet. Kvalitativa metoder för datainsamling är övervägande fler än kvantitativa. Även om kvantitativa metoder förekommer, till exempel kvantitativt orienterade enkäter, är de betydligt färre än de kvalitativa. Det kanske ligger i skolforskningens natur att inte använda sig av kvantitativa ansatser i lika stor utsträckning som andra forskningsfält, på samma sätt som ekonomer ofta använder kvantitativa ansatser, men det betyder inte att kvantitativa ansatser inte har en viktig roll att spela inom skolforskningen.

Få tvärsnittsstudier och experiment

Det blir extra tydligt när vi ser vad det inte har forskats på i programmen. I mycket liten utsträckning ser forskning inom FoU-programmen på kausala samband. Det finns dock utrymme att göra mer av den här typen av forskning, den måste inte vara kvantitativ, det finns flera kvalitativa ansatser för att undersöka till exempel mekanismer inom ramen för kausala samband.

En forskningsdesign som är frånvarande är olika typer av experiment. Det finns forsk-

ningsetiska restriktioner i hur stor utsträckning experiment kan göras i en skolmiljö. Men det finns exempel på ”naturliga” experiment som skulle kunna tas tillvara. Det kan handla om att skolor tvingas stänga eller att elever byter klass. Dessa naturliga skeenden inom en skolorganisation kan säkert tas tillvara på bättre och studeras på sätt som inte har gjorts tidigare, om det ligger i huvudmännens intresse.

Forskningsresultat

När det kommer till forskningsresultat hänvisas läsaren till genomgången av respektive programs forskningsarbete. Varje enskilt program fokuserar forskningen på ett ämnesspecifikt område. Om man ser till forskningen på en övergripande nivå kan vi konstatera att forskarna inom Ifous FoU-program forskar på en rad områden inom skolan: digitalisering, inkluderande lärmiljöer, fjärrundervisning, undervisning i förskolan för att nämna några. Forskning sker inom programmets innehållsområde.

Publikationstyp – former för vetenskaplig publicering

Av de 64 publikationerna är 18 artiklar publicerade i 17 refereegranskade tidskrifter. Forskningsinsatserna i FoU-programmen har bidragit till två doktorsexamina i pedagogik och två i specialpedagogik samt till fem licentiatavhandlingar med fokus på små barns lärande. Förutom dessa publikationer finns en rad forskningsrapporter, bidrag till kunskapsöversikter, böcker, refereegranskade konferensbidrag, presentationer och slutrapporter.

Den vanligaste publikationstypen är den vetenskapliga artikeln. Det är också vanligt att artiklarna sprids och används av andra forskare som citerar dem i sin forskning. Rapporter är vanligt förekommande publikationer. Alla program har åtminstone en slutrapport, större program har även en forskarrapport och i vissa fall delrapporter. Delstudier utgör materialet för en forskarrapport, men är inte

publicerade i någon vetenskaplig tidskrift (till skillnad från artiklar). Övriga publikationstyper är relativt jämnt fördelade om man ser till alla avslutade program i relation till varandra. Ifous program producerar även vetenskapliga sammanfattningar mer ingående i forskargruppens rapport och sammanfattande i programmets slutrapporter.

Det är inte alla program som har enskilda rapporter från forskargruppen, i vissa mindre program (till exempel Fjärrundervisning) sammanfattas det vetenskapliga materialet i slutrapporten. Nedan följer ett diagram över hur materialet är fördelat efter publikationstyp i de avslutade programmen.

Tillvägagångssättet som använts för att sammanställa det publicerade materialet bestod av att jämföra det material som är publicerat på Ifous webbplats för respektive program med deras externa totala lista (också publicerad på Ifous webbplats). Resultatet av denna jämförelse har sedan jämförts med en intern lista hos Ifous och sammanfogats i den digitala bilagan *Kategorisering av vetenskapliga publikationer*.

Denna process har uppmärksammat oss på att ett flertal publikationer bestående av artiklar, kapitel i böcker och konferensbidrag fallit

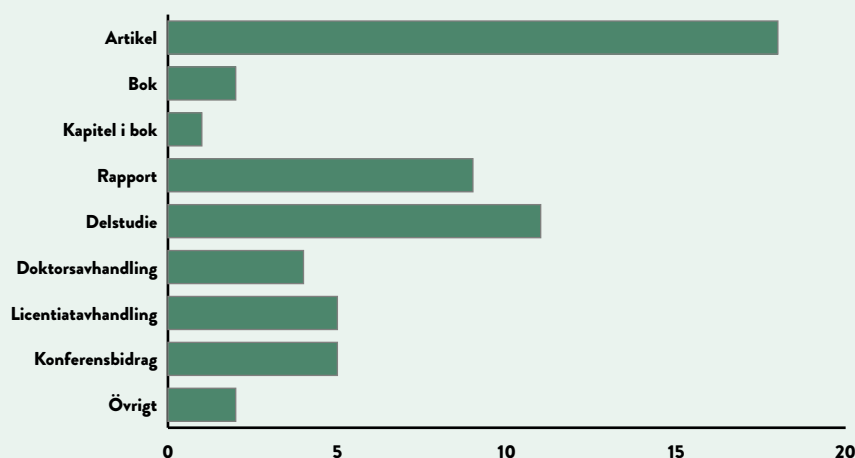
mellan stolarna och inte publicerats på Ifous webbplats, och därmed inte gjorts tillgänglig för delning. Även om ett program formellt är avslutat kan det fortfarande publicerats vetenskapligt material en tid efter. Att inte bokföra kontinuerligt och dela de forskningsresultat som nås riskerar att förminska den forskningsinsats som görs inom ramen för Ifous verksamhet och göra det svårare för huvudmän att basera sitt fortsatta utvecklingsarbete på de forskningsresultat som nås inom programmen.

UTVÄRDERANDE BIBLIOMETRI – PUBLIKATIONS- OCH CITERINGSANALYS

En del av resultatet av Ifous FoU-program handlar om hur studier i de avslutade programmen publiceras i kända tidskrifter och citeras av andra forskare. Hur andra forskare citerar Ifous publikationer är i någon mån ett mått på forskningens genomslag. Att analysera publikationer och citering kallas för bibliometrisk analys. Den typen av analytisk ansats delas upp i två analysmetoder, deskriptiv och utvärderande analys.

Med deskriptiv analys avses en grafisk genomgång (nätverksanalys) som indikerar

Figur 3. Fördelning av vetenskapligt material på olika publikationstyper (avslutade FoU-projekt).

Tabell 2. Tidskrifter och vetenskaplig grad.

Tidskrift	Antal artiklar	Tidskriftens IF	Norska listan 2020	Projekt
Computers and Education	1	5,627 (2018)	2	Digitalisering i skolan
Scandinavian Journal of Education Research	1	0,535 (2010)	2	Digitalisering i skolan
International Journal of Humanities Social Sciences and Education	1	0,917 (2019)	Ej tillgänglig	Entreprenöriellt lärande
Universal Journal of Education Research	1	Ej tillgänglig	0	Entreprenöriellt lärande
Advances in Social Sciences Research Journal	1	Ej tillgänglig	Ej tillgänglig	Entreprenöriellt lärande
Journal of Education and Training	1	1,74 (2019)	2	Entreprenöriellt lärande
Journal of Education Issues	1	Ej tillgänglig	0	Entreprenöriellt lärande
Journal of Enterprises Communities: People and Places in the Global Economy	1	Ej tillgänglig	1	Entreprenöriellt lärande
Leadership and Policy in Schools	1	1,17 (2019)	1	Entreprenöriellt lärande
Educare – Vetenskapliga skrifter	1	Ej tillgänglig	1	Undervisning i förskolan
Problems of Education in the 21st Century	2	0,24 (2019)	0	Undervisning i förskolan
Pedagogisk forskning i Sverige	1	Ej tillgänglig	1	Undervisning i förskolan
International Journal of Early Years Education	1	0,74 (2019)	1	Undervisning i förskolan
Scandinavian Journal of Educational Research	1	0,609 (2018)	2	Undervisning i förskolan
Barn	1	Ej tillgänglig	1	Undervisning i förskolan
School Leadership and Management	1	0,466 (2018)	1	Små barns lärande
Educational Management Administration & Leadership	1	1,542 (2017)	1	Små barns lärande

samförfattarskap, ämnestillhörighet eller kopplingar mellan olika forskningsområden (hur forskare hänvisar till varandra). Den utvärderande analysen (som vi gjort) undersöker forsknings genomslagskraft. Det sker genom att man mäter hur olika publikationer citeras av andra forskare.

Inom den utvärderande bibliometrin finns det en rad indikatorer och modeller för analys.

Vi använder citeringsanalys för att mäta genomslag i publikationer och Journal Impact Factor¹ (IF) samt den så kallade norska listan för att mäta en tidskrifts genomslagskraft. Den mest kända indikatorn för att mäta tidskrifters genomslagskraft är IF som baseras på publikationer i databasen Web of Science. Indikatorn avser det genomsnittliga antalet citeringar av andra forskare i databasen Web of Science.

1 Impact factor syftar till ett numeriskt värde vilket stipulerar hur ofta ett verk har citerats. Värdet räknas ut genom att dividera antalet citeringar under ett år med antalet publicerade artiklar föregående två år. Artiklar med 1.0 i impact factor har citerats i snitt en gång de senaste ett till två åren (Clarivate 2019b).

Vi använder också den norska listan för att mäta tidskrifters genomslagskraft eftersom den i högre utsträckning än Web of Science tar med nordiska tidskrifter. Den norska listan är ett försök att samla tidskrifter i en icke-selektiv databas, där tidskrifter rangordnas efter kvantitativt och kvalitativt genomslag utifrån tre nivåer. Nivå noll avser en nationell spridning utan granskningsprocess. Nivå ett avser en internationell spridning med en vetenskaplig granskningsprocess. Nivå två indikerar att tidskriften anses ledande inom sitt fält. I Tabell 2 beskrivs de tidskrifter där Ifous har publicerat material med tillhörande indikator för genomslagskraft.

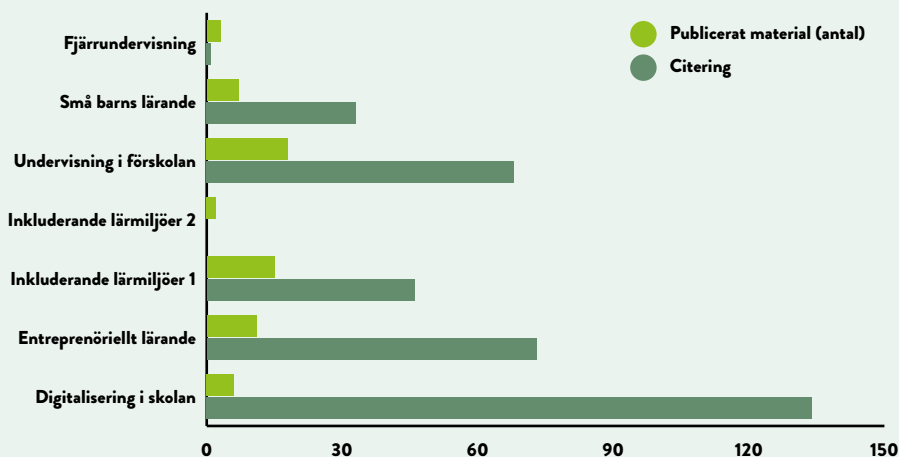
De tidskrifter som är markerade med "Ej tillgänglig" har ingen IF eller vetenskaplig grad i norska listan. Det kan bero på att tidskriften är ny och inte har hunnit samla in data om citering och spridning, att tidskriften inte kvalificeras för att vara med i databaserna eller en rad andra anledningar.

Utifrån denna lista kan det utläsas att forskningsarbetet har publicerat 18 artiklar i 17 kända tidskrifter. Fyra av dessa tidskrifter anses vara av mycket hög vetenskaplig grad eller

ledande inom sitt fält enligt den norska listan.

Utöver publikationsanalys tittar vi också på hur varje publikation citeras av andra forskare enligt Google Scholar. Det finns både fördelar och nackdelar med att använda Google Scholar som databas. Fördelen är att flera typer av data om publikationer samlas på samma ställe, från databasen Web of Science men också från konkurrenten Scopus. Det kan också ses som en fördel att citering av publikationer som erhåller en lägre vetenskaplig grad inkluderas i Google Scholars material. Det möjliggör att undersöka hur forskarrapporter, böcker och i viss mån referegranskade konferenshandlingar citeras, vilket inte är möjligt om man använder till exempel Web of Science. Det kan däremot sägas att citeringar räknas mer lättvindigt än i övriga databaser, dubbel citering kan förekomma som ett resultat av att Google Scholar använder flera databaser (även om åtgärder finns till för att förhindra dubbel citering). Ett resultat av att detta är att publikationer har fler citeringar enligt Google Scholar än till exempel Web of Science eller Scopus. Se Figur 4 av hur citeringar är fördelade i relation till program samt antal publikationer.

Figur 4. Citeringsanalys.

Diagrammet visar att programmet Digitalisering i skolan är det mest citerade programmet, trots att programmet har relativt få publikationer. Enligt den data som redovisas här tycks det inte finnas någon korrelation mellan antal publikationer och antal citeringar i Ifous avslutade program. Utifrån publikationsanalysen kan det konstateras att en artikel från Digitalisering i skolan har publicerats i en tidskrift med en IF som är betydligt högre än övriga tidskrifter. Artikeln har fått ett stort genomslag och citerats av 52 andra författare. Det finns också en förstudie (kunskapsöversikt) till programmet som har citerats 71 gånger. Två publikationer har alltså ackumulerat över 120 citeringar på egen hand. Vad det beror på är svårt att säga, men vi kan tänka oss att det är en kombination av faktorer. Att en av tidskrifterna, *Computers and Education*, anses vara ledande inom sitt fält bidrar säkert till spridningen. Det skulle också kunna handla om att digitalisering som fenomen är populärt inom skolforskning. Att skriva om ett uppmärksammat ämne kan bidra till att andra forskare citerar publikationen.

Vissa publikationer citeras mindre än andra. Fjärrundervisning har få citeringar eftersom forskningsinsatsen var relativt litet i omfattning. Det pågick bara under två år och fokuserade

på ett antal workshops. Vi kan inte se hur programmets slutrapport har citerats av andra forskare eftersom slutrapporter generellt sett inte finns med i Google Scholar. Det är i stället forskningsinsatsens delstudier som har citerats ett fåtal gånger av andra forskare. Delstudierna nämns i slutrapporten men är inte publicerade på Ifous webbplats. De är däremot publicerade av deras författare inom ramen för RISE och Kungliga Tekniska Högskolan.

En konsekvens av att vissa delstudier saknas i listan över publikationer hos Ifous kan således vara att vissa program har fler citeringar om delstudierna hade analyserats separat. I så stor utsträckning som det har varit möjligt har vi kompletterat Ifous lista med de senaste publikationerna för att antalet citeringar ska vara korrekt.

Programmet Inkluderande lärmiljöer 2 är precis avslutats och har inte publicerat allt material. Det tar ett antal år innan publikation hinner spridas. Generellt sett brukar man tala om åtminstone ett till två år för att en publikation ska hinna spridas. För en mer detaljerad bild av hur varje program eller enskilda artiklar citeras, hänvisas läsare till den digitala bilagan *Kategorisering av vetenskapliga publikationer*.

5. METAUTVÄRDERING AV UTVÄRDERINGAR

Syftet med denna delstudie är att med hjälp av en metautvärdering av utvärderingar av Ifous avslutade FoU-program kasta ljus på funktionen hos Ifous modell för integrering av forskning och utveckling. De frågor som närmare bestämt ställs i denna delstudie är:

- ★ Hur kan Ifous modell för FoU-program beskrivas i programteoriformat?
- ★ Vad i FoU-programmen fokuseras i befintliga utvärderingar och hur?
- ★ Vilka slutsatser om programmens effekter kan dras av utvärderingarna?

UTGÅNGSPUNKTER OCH MATERIAL

Metautvärdering, det vill säga utvärdering av utvärderingar, är ett begrepp som lanserades på 1960-talet med argumentet att dåliga utvärderingar som används som beslutsunderlag kan få ödesdigra konsekvenser och därför borde granskas med avseende på kvalitet, det vill säga egenskaper. Över tid och med utvärderingars växande betydelse i samhället har begreppets innebörd vidgats från dess ursprungliga fokus på enstaka utvärderingars kvalitet till kvaliteten hos ”streams of evaluation” (Scriven, 1991; Stame & Rist, 2005).

Metautvärdering av det senare slaget tillämpas exempelvis för bedömning av organisationers system för utvärdering, från beställning till användning, eller som i detta kapitel för att ställa samman resultatet av befintliga utvärderingar inom ett område eller en verksamhet.

Genom en sådan syntetisering kan en sammantagen kunskap om en verksamhets resultat erhållas och, beroende på befintliga utvärderingars design, även skapa en förståelse för vilka processer som ligger bakom resultatet (Lindgren, 2009).

Det är utvärderingar av fem av de sju avslutade FoU-programmen som har legat till grund för att besvara frågorna i denna metautvärdering. Alla fem har genomförts av företaget Emerga Institute (se emerga.se) på uppdrag av Ifous till en kostnad av i genomsnitt 400 000 kronor per program.

De fem programmen och dess utvärderingar är

- ★ Inkluderande lärmiljöer (IL: Emerga (2015a))
- ★ Entreprenöriellt lärande (EL: Emerga (2015b))
- ★ Digitalisering i skolan (DIGI): Slutrapport Emerga (2017) samt delrapporter 1–3, (Emerga, 2014, 2015c, 2016).
- ★ Undervisning i förskolan (UNDIF): Emerga (2019) 222
- ★ Inkluderande lärmiljöer 2 (IL2): Emerga (2020)

Programteori är en väl etablerad metod i utvärderingslitteraturen, en ”standard procedure” för att förstå och synliggöra hur en verksamhet antas hänga ihop. I detta kapitel har vi använt programteori som hjälp för att besvara alla de tre frågor som ställs. Hur detta har gjorts förklaras i det följande i samband med att frågorna besvaras.

Tabell 3. En programteori av Ifous modell för FoU-program.

<p>Om dessa förutsättningar är för handen ▼</p>	<p>Ifous erbjuder en strukturerad plattform och nätverk för långsiktigt (3–4 år) praktiktäna FoU-arbete. FoU-programmen bygger på skolors och huvudmäns behov, och utformas i enlighet med Ifous vägledande principer för utvecklingsprocesser. Huvudmän som deltar delar på kostnader för forskning och för Ifous projektledning och processtöd. Forskares lärosäten medfinansierar sina forskares insatser.</p>
<p>och om dessa processer är centrala delar av programmen ▼</p>	<p>Arbetsmetoder bygger på kollegial samverkan inom och utom den egna organisationen med processer som pågår parallellt på programmen alla nivåer (klass, skola, och förvaltning eller motsv.). Lärare, ledare och forskare organiseras i grupper som samverkar regelbundet på ett strukturerat sätt i enlighet med Ifous principer. Arbetet dokumenteras i relevanta avseenden som grund för verksamhetsutveckling och forskning. Ifous leder, stödjer och koordinerar processer och kommunikation på en övergripande nivå, samt ansvarar för utvärdering av arbetet. Forskning genomförs parallellt med utvecklingsprocesser, med metoder som bygger på nära, aktiv samverkan med lärare och skolledare. Återkoppling och rapportering till programmets deltagare sker fortlöpande i former som varierar med behov och förutsättningar.</p>
<p>så leder det till dessa effekter på kort sikt ▼</p>	<p>Lärare och ledare utvecklar: i) gemensam begreppsförståelse och språk, ii) kollegialt arbetssätt, iii) stärkt förmåga att driva skolutveckling på vetenskapligt grund och beprövad erfarenhet. Deltagande lärare och ledare publicerar utvecklingsartiklar som sprids via olika kanaler och synliggör lokalt utvecklingsarbete. Forskare publicerar resultat i vetenskapliga tidskrifter med open access, i avhandlingar och på forskningskonferenser.</p>
<p>och till dessa effekter på längre sikt.</p>	<p>Huvudmän, skolor och lärare arbetar forskningsbaserat även efter ett programs slut. Långsiktigt hållbar förändring i linje med målen för olika FoU-program.</p>

Namnet till trots är en programteori i normalfallet inte en teori i vetenskaplig mening som på basis av tillförlitlig kunskap förklarar hur en verksamhet fungerar. Programteori handlar visserligen också om förklaring, men förklaringen har sin grund i hur de som skapat, beslutat om eller ansvarar för en verksamhet menar att den fungerar. Ofta är dessa antaganden inte klart uttalade och behöver rekonstrueras utifrån policydokument och dialog med centrala aktörer.

En programteori kan vara alltifrån mycket enkel till mycket komplex. Dess logik kan återges på flera olika sätt grafiskt och i text, men dess byggstenar är desamma: *Förutsättningar* är vad en verksamhet har i form av olika slags resurser. *Processer* är vad som görs för att uppnå förväntade effekter och prestationer är volymen av vad som görs. *Effekter* är de skillnader, avsedda/icke avsedda och positiva/negativa, som processer ger upphov till för verksam-

hetens målobjekt. I en programteori uttrycks ibland också mekanismer som kan tänkas finnas i spel, det vill säga den underliggande dynamik och kontext som möjliggör att de olika leden i programteorin fungerar i förhållande till varandra.

Hur kan Ifous modell för FoU-program beskrivas i programteoriformat?

På basis av policydokument som beskriver vad medverkan i Ifous FoU-program innebär för skolhuvudmän, lärare och ledare samt för forskare har vi i tabell 3 ovan rekonstruerat en programteori som enligt vår tolkning av sagda dokument beskriver Ifous modell för FoU-program (Ifous, 2016a, 2020c). Vilka underliggande mekanismer som kan tänkas vara i spel i denna programteori är i huvudsak en empirisk fråga som vi inte undersökt.

Tabell 4. Aspekter av Ifous FoU-program som omfattas i befintliga utvärderingar.

FoU-program	Aspekter av programmen som täcks in i programmens utvärderingar		
	Förutsättningar	Processer	Effekter
Inkluderande lärmiljöer I (2012–2015)	Deltagarnas förväntningar om programmets roll för utveckling och nätverk.	Deltagarnas uppfattningar om programmets styrning och ledning, forskning och samarbete med berörda aktörer.	Deltagarnas uppfattningar om programmets betydelse för utveckling och planer spridning av lärdomar.
Entreprenöriellt lärande (2012–2015)	Deltagarnas förväntningar på programmets forskning, erfarenhetsutbyte och deltagande.	Deltagarnas uppfattningar om programmets styrning och ledning samt relationen forskning – utveckling.	Deltagarnas uppfattningar om framgångsfaktorer och utmaningar för hållbart lärande efter avslutat program.
Digitalisering i skolan (2014–2016)	Deltagarnas bild av den egna huvudmannens arbete med digitalisering/IKT, samt förväntningar inför programmedverkan och behov av stöd.	Deltagarnas uppfattningar om förändringsarbetets implementering.	Deltagarnas uppfattningar om effekter i förhållande till programmets mål.
Undervisning i förskolan (2016–2018)	Styrgruppens organisering av programmedverkan, förväntningar och planer för uppföljning och utvärdering av effekter i egna verksamheten. Deltagarnas bild av nuvarande arbete med undervisning, förväntningar om medverkan och behov av stöd för utveckling av undervisning.	Deltagarnas uppfattningar om programmets organisering och arbetet lokalt, använda metoder, samt kollegialt samarbete.	Deltagarnas uppfattningar om undervisning i egna förskolan efter programmedverkan, förekomst av och planer för spridning av resultat till andra förskolor.
Inkluderande lärmiljöer II (2017–2019)	Deltagarnas förväntningar på programmet, den egna medverkan samt arbetet och strukturen i den egna verksamheten,	Okärt, då programmets processer i utvärderarens slutrapport endast omnämns kortfattat som resultat av datainsamling om förutsättningar och effekter (programmet avslutades sent, varför analysen inte omfattar allt utvärderingsunderlag).	Deltagarnas upplevelse av sin egen kunskapsutveckling och hur denna påverkat deras arbete och verksamhet.

Vad i FoU-programmen fokuseras i befintliga utvärderingar och hur?

Den andra frågan handlar om *vad* i FoU-programmen som utvärderingarna är inriktade på, samt med vilka upplägg och metoder det gjorts. Utgångspunkten för vår analys som redovisas ovan i tabell 4 är programteorins byggstenar förutsättningar, processer och effekter i vilka vi sorterat in vad i respektive program som utvärderingarna täcker in:

Designmässigt är utvärderingarna upplagda

på ett likartat sätt som kallas följeforskning. Det är en modell för löpande och interaktiv utvärdering som innebär att utvärderaren på nära håll följer en verksamhets genomförande, samlar in information och ger löpande återkoppling till inblandade aktörer i syfte att bidra till lärande och utveckling (se t.ex. Nordesjö, 2005). Med hjälp av olika metoder (dokumentanalys, intervjuer, fokusgrupper, enkäter, observationer) har Emerga undersökt deltagares (lärare, rektorer, processledare,

Tabell 5. Effekter av Ifous FoU-program som förekommer i flera utvärderingar.

Effekter	Exempel på frekventa mönster av effekter
På kort sikt	<p>Kunskap, förståelse och trygghet om tema för respektive FoU-program.</p> <p>Anpassningsförmåga och flexibilitet till olika undervisningssituationer och till barns och elevers olika behov. Medvetenhet kring metodologiska val. Förståelse för det egna ansvaret för anpassning av undervisning.</p> <p>Självförtroende hos deltagare som: a) fått pröva och använda nya metoder i undervisning, b) samarbetar för att stötta och hjälpa varandra, c) fått bekräftelse på att det man redan gör är bra, till exempel har stöd i forskning.</p> <p>Gemensamt språk och samsyn kring förhållningssätt till för temats centrala termer och deras praktiska tillämpning. Kollegiala samtal på högre och mer professionell nivå. Informerad dialog kring problem och problems lösningar på ett nytt sätt.</p> <p>Stärkt identifiering med undervisningsuppdraget, stolthet i yrkesrollen.</p> <p>Insikt hos skolledare om a) lärares behov av tid för kompetensutveckling, och b) den egna rollen och ansvaret för det.</p> <p>Utvecklat och förbättrat samarbete mellan kollegor och skolor.</p> <p>Gynnsammare förutsättningar för rekrytering av pedagogisk personal.</p>
På längre sikt	<p>Förmåga till kritisk reflektion kring undervisning. Insikt i vad det innebär att utgå från forskning och beprövad erfarenhet.</p> <p>Varierande åsikter forskningsdelens tillgänglighet, värde och relevans.</p> <p>Stor variation mellan huvudmäns ambitioner att hållbart sprida kunskaper och erfarenheter vidare inom den egna organisationen, till andra skolor och huvudmän. På vissa håll har planer för spridning beslutats politiskt, reglerats i olika lokala styrdokument och införlivats i ordinarie skolutvecklingsarbete. I andra fall finns inget strukturerat arbete alls kring spridning och hållbarhet.</p> <p>Planer för spridning som utformats innefattar bland annat kommunövergripande samarbeten, workshops, föreläsningar, rektorsträffar och andra nätverk, studiebesök, utbildning av nämndledamöter, information till nyanställda.</p>

styrgrupper) förväntningar inför programmen, uppfattningar om programmens genomförande och om kortsiktiga effekter i den egna verksamheten, samt deras planer för mer långsiktiga effekter. I det följande benämns alla nu nämnda grupper för enkelhets skull deltagare. Den kunskap om effekter som utvärderingarna ger bygger således på deltagarnas egna utsagor om uppnådd respektive planerad förändring. Data som är oberoende av deltagarnas egna utsagor förekommer inte. I linje med följeforskningsmodellens logik ”on-going evaluation” har

Emerga under programmen gett kontinuerlig återkoppling för att stötta och styra deltagare, skolor och huvudmän mot uppställda mål.

Emergas utvärderingar följer för övrigt nogsamt Ifous uppdragsbeskrivningar som i de fall vi granskat ser ut på ett nästan identiskt sätt: att utvärdera om programmen bedrivits enligt programplan och uppsatta mål, om genomförande och resultat svarar mot styrgruppens och de medverkandes förväntningar, om programmet gett några effekter och om det kan antas leda till fortsatt utveckling i de medverkande skol-

huvudmännens verksamheter. Ifous har också specificerat att utvärderingarna ska genomföras med årliga enkätundersökningar, kontinuerlig analys och skriftlig återkoppling av enkätresultat till programmens styrgrupp, samt årliga fokusgruppsintervjuer med medlemmar i styrgruppen. Ifous har med andra ord fått det slags utvärderingar man beställt.

Vilka slutsatser om programmens effekter kan dras av utvärderingarna?

Den tredje frågan har vi besvarat genom en enkel innehållsanalys där vi sammanställt vad de fem utvärderingarna har att säga om FoU-programmens effekter på kort respektive lång sikt enligt innehållet i Ifous programteori ovan. I en strikt utvärderingsteoretisk mening är effekter förändringar som inträffat till följd av en vidtagen åtgärd och som annars inte skulle ha inträffat. Att bara delta i till exempel ett FoU-program är inte att betrakta som en effekt. En effekt är något som ett målobjekt är, har eller gör som en konsekvens av sitt deltagande i programmet. Ingen av de granskade utvärderingarna har som antytt ett upplägg som gör det möjligt att på ett vetenskapligt tillförlitligt sätt dra detta slags slutsatser. Det är för övrigt något som Emerga noggrant påpekar i alla de granskade utvärderingarna. Vi har därför utgått från, som tidigare angetts, en vidare förståelse av effekter som ett observerat förändrat tillstånd, i detta fall olika målobjekts egna beskrivningar av vad deltagande i FoU-programmens betytt för dem.

Med de begränsade resurser som stått till buds för denna metautvärdering har det inte varit möjligt att på ett mer ingående vis återberätta vad varje utvärdering kommit fram till, och inte heller att mera noggrant beskriva hos vilka målobjekt som effekterna uppstått. I stället har vi sökt identifiera mönster av effekter som förekommer i flera rapporter, och på så sätt göra utvärderingarnas samlade resultat överskådligt. Mönstren är givetvis inte entydiga, i varje exempel i Tabell 5 nedan finns stora

variationer inom och mellan FoU-program vad gäller effekternas nivå eller styrka. Vidare har vi sökt efter explicit uttryckta effekter, någon ambition att genom tolkning komma åt inte fullt utsagda effekter har inte funnits. Eftersom utvärderingarna är inriktade på effekter utifrån FoU-programmens uppsatta mål är det dessutom i stort sett genomgående positiva, förväntade effekter som lyfts fram. Negativa, icke förväntade effekter lyser med sin frånvaro. Det bör emellertid framhållas att det i alla utvärderingarna finns en välutvecklad diskussion om svårigheter och problem kopplade till programmets genomförande och effekter.

6. EFFEKTER OCH UTMANINGAR

I rapportens avslutande kapitel använder vi oss av de tre delstudiernas resultat för att diskutera vilka effekter Ifous FoU-program får och vilka utmaningar som kan synliggöras.

EFFEKTER AV IFOUS FOU-PROGRAM

Vi har valt att kategorisera effekterna i tre övergripande områden; forskning, utveckling och ”och:et” i FoU-arbete.

Forskningsresultat produceras och används inom akademien

Vi kan konstatera att forskningsarbetet som bedrivs inom Ifous FoU-program resulterar i att:

- ★ Resultat nås inom de olika och varierande områden som FoU-programmen adresserar och som av huvudmännen bedömts vara relevanta för deras verksamhet.
- ★ Forskningsresultaten publiceras i vetenskapliga kanaler, i vissa fall i internationellt ledande forskningstidskrifter.
- ★ Forskningsresultaten används av andra forskare genom citeringar.
- ★ Doktorand- och licentiatstudier genomförs.

Sammantaget kan forskningsarbetet ses som ett bidrag till att bygga den grund av vetenskapligt framtagen kunskap som skolans utbildning kan vila på.

Utvecklingsarbetet i FoU-program ger effekter på verksamheten

Vi kan konstatera att utvecklingsarbetet som bedrivs inom Ifous FoU-program resulterar i att:

- ★ Effekter på kort sikt (efter tre års arbete) nås i enlighet med den programteori som denna studie tagit fram utifrån Ifous informationsmaterial och utifrån de utvärderingar som gjorts.
- ★ Deltagarnas kunskaper, förhållningssätt och handlingar påverkas samt den verksamhet de bedriver av deltagandet i FoU-programmet. Mest frekvent beskriver huvudmännen effekter på verksamheten.
- ★ Verksamheten påverkas från lärarnivå till huvudmannanivå.

Områden som påverkats och som framträder i flera avslutade FoU-program, och som också berör olika kategorier av effekter (kunskap, handling och verksamhet) utgörs av: 1) Undervisning; 2) Lärarprofessionalism; 3) Organisation, resurser och personal; 4) Planer, mål, rutiner och gemensamma dokument; 5) Systematiskt kvalitetsarbete.

Samverkan sker mellan huvudmän och akademi

Den modell för FoU-arbete som Ifous arbetat fram genomförs i praktiken. De förutsättningar som behöver vara på plats finns och de

aktiviteter som planeras att göras, de genomförs. Detta medför att modellen rent praktiskt är genomförbar för skola och lärosäten, men det medför också att samverkan de facto sker i form av gemensamma seminarier och möten med många olika aktörer: 1) skolans yrkesverksamma och forskare; 2) mellan deltagare från olika huvudmän; 3) mellan deltagare med olika roller inom en och samma huvudman; 4) mellan alla deltagare och Ifous personal.

UTMANINGAR MED ATT NÅ HÅLLBARA VERKSAMHETSEFFEKTER OCH ANVÄNDBARA FORSKNINGSRISULTAT

Utifrån resultaten från de tre delstudiernas resultat görs i detta avsnitt en gemensam syntes för att besvara och framför allt diskutera studiens andra huvudfråga utifrån samma indelning som i förra avsnittet: forskning, utveckling och ”och:et” i FoU-arbete, dock med tillägget utvärdering. Vi väljer att i detta avsnitt lyfta olika frågor, och vars svar blir en fråga för Ifous – och andra engagerade aktörer inom skolutveckling – att arbeta vidare med och söka svar på.

Former för Ifous respektive huvudmännens utvärderingar

Det är oklart på vilka sätt huvudmännen följer upp och utvärderar sitt eget deltagande i FoU-programmet. Även om det i en del av de texter som huvudmännen författat om sitt deltagande hänvisas till interjuver/enkäter med elever och lärare, eller till det systematiska kvalitetsarbetet, så är det oklart om ett systematiskt uppföljnings- och utvärderingsarbete gjorts.

Emergas utvärderingar följer Ifous uppdrag som är närmast identiskt utformade för de olika programmen och därtill metodmässigt detaljerade. Utvärderingarna är formativa och ger ingen summativ kunskap. De flesta FoU-program pågår relativt lång tid, under tre år, men vad som sker därefter är oklart. Effekter på längre sikt undersöks inte, enbart hur deltagare planerar för fortsatt arbete kopplat till sådana.

Följeforskningsmodellen som valts ger utvärderarna en viktig, men märklig roll i förhållande till programmets genomförande som de löpande till viss del stödjer och styr, till programmets ledning samt till forskare som i vissa fall också bedrivit följeforskning. Det finns anledning för Ifous och deltagande huvudmän att föra samtal om en utveckling av hur utvärdering kan ske av FoU-program som sträcker sig över tre år, både av Ifous och av huvudmännen själva. Vad behöver följas upp och värderas? Varför? När och av vem? Hur ska detta ske? Till vilken kostnad? Vad är egentligen möjligt att följa upp på lång sikt?

Forskningsarbetet och forskningsresultat

Den forskning som bedrivits i de sju avslutande FoU-programmen är till stora delar kvalitativ i sin karaktär. Forskningen sker också till stora delar av forskare inom pedagogik och didaktik. På vilka sätt skulle en breddad forskningsdesign och fler olika forskningsmetoder kunna stimulera att ett utökat spektrum av praktiska forskningsfrågor ställs och besvaras? På vilka sätt skulle forskare inom andra forskningsområden än pedagogikområdet (t.ex. ekonomi, filosofi, statsvetenskap, psykologi, sociologi, kognitionsvetenskap) kunna bidra med befintlig kunskap, men också för att bygga ny vetenskaplig som är relevant och användbar för skolans yrkesverksamma? Frågor på systemnivå om till exempel skolans styrning och ledning lyser i stort sett med sin frånvaro, eller behandlas endast indirekt.

Det tar tid att forska, och det tar tid att bli publicerad. Det är då naturligt att det finns en viss fördröjning innan forskningsresultat från FoU-program kan delges och spridas. Detta kan till viss del ske efter att FoU-programmet formellt är avslutat. Vi har sett att flertalet publikationer bestående av artiklar, kapitel i böcker och konferensbidrag fallit mellan stolarna och inte publicerats på Ifous webbplats. På vilka sätt kan Ifous skapa rutiner för att säkerställa att forskningsresultat från FoU-pro-

gram, både under och efter ett programs avslut, delas via Ifous egna kanaler? På vilka sätt kan en sådan kontinuerlig kartläggning ses som en del i att bidra till en hållbarhet i det påbörjade utvecklingsarbetet? Skulle Ifous processtöd i någon form också kunna bli långsiktigt och hållbart över tid? Är detta också ett delat ansvar med de huvudmän som drivit FoU-programmen?

Vi har konstaterat att forskningsresultaten används av akademien. Men på vilka sätt är de resultat som nås relevanta och användbara i skolan? Används de till exempel av de som deltagit i FoU-programmen? Av lärare, rektorer och skolchefer som *inte* deltagit i programmen? Om de används, hur görs detta? Ger det någon effekt på elevernas lärande och utveckling?

I de 50 texter som huvudmännen har författat så relaterar endast fyra texter till programmens forskningsresultat: En text beskriver den följeforskning som bedrivits; två texter beskriver att de ser fram emot de forskningsresultaten som kommer att komma, och slutligen, en konstaterar att forskningens inriktning skiljer sig från seminariernas innehåll.

Frågan om forskningsresultat som tagits fram i samverkan med skolpraktiken verkligen leder till resultat som är relevanta och används verkar vid en snabb undersökning inte ha ställts eller undersökts i någon större utsträckning. Frågan har ställts till företrädare för Skolforskningsinstitutet, ULF-avtalet och Stockholm teaching & learning studies (STLS) utan att någon kunnat ge exempel på några systematiska studier gjorda kring frågan.

Utvecklingsarbete och effekter på skolans verksamhet

Det är oklart om FoU-programmen når de mer långsiktiga effekterna som Ifous eftersträvar i form av att de verksamma inom deltagande huvudmän fortsätter att arbeta forskningsbaserat även efter det treåriga programmets slut. Det är också oklart om de förändringar som skett i linje med målen för

de olika FoU-programmen är hållbara och långsiktiga.

Vi vet inte heller i vilken mån de förändringar huvudmännen vidtar i sina verksamheter medför förändringar i elevernas förhållnings-sätt, lärande, kunskaper och utveckling. I vilken utsträckning *kan* resultat på elevnivå nås med FoU-programmen?

Ett av Ifous tydligaste syften med sin verksamhet är att stärka skolhuvudmännens förmåga att driva skolutveckling på vetenskaplig grund och utifrån beprövad erfarenhet. Olika möjliga tolkningar av dessa begrepp har under slutet av 2010-talet presenterats och varit föremål för debatt och diskussion (Skolforskningsinstitutet, 2020; Skolverket, 2020; Kroksmark, 2016; Jahnke, 2019). Skolinspektionen (2019) har också genomfört sin första granskning av på vilka sätt huvudmän och rektorer, utifrån lokala behov, skapar förutsättningar för att utveckla en utbildning som vilar på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet (Skolinspektionen, 2019). Begreppen vetenskaplig grund respektive beprövad erfarenhet förekommer till viss del i huvudmännens texter, men främst i samband med att motivera deltagandet, eller som en sorts kvalitetsmärkor. Men dess innebörd framkommer inte. De tre gånger beprövad erfarenhet enskilt nämns i texterna görs det också med tre helt olika innebörder. Vilken innebörd lägger Ifous och de olika huvudmännen i begreppen? På vilka sätt arbetar forskare, Ifous och deltagare med begreppen inom programmets ramar och varför? På vilka sätt förhåller sig den tolkning och det arbete som görs till andra skolaktörers tolkningar?

Innebörden av ”och:et” i ett FoU-program

Det är oklart om, och i så fall hur, forskningsarbetet är integrerat i utvecklingsarbetet. Det framkommer inte tydligt, vare sig i Emergas utvärderingar, i analysen av huvudmännens texter eller i artiklar publicerade i vetenskapliga tidskrifter.

Ett frekvent mönster i Emergas utvärde-

ringar är att uppfattningarna varierar mellan programmen men också mellan programmets deltagare kring forskningsdelens tillgänglighet, värde och relevans. I huvudmännens texter nämns forskning främst i samband med att deltagare har lyssnat på forskare som föreläser. Att ta del av befintlig forskning och/eller ta del av eventuella preliminära analyser av programmets pågående forskningsarbete ingår i Ifous modell, men den bygger också på att deltagarna själva bidrar till forskningsarbetet. Men på vilket sätt deltagarna bidragit till forskningsarbetet framkommer inte i någon större utsträckning i huvudmännens texter. På liknande sätt, framgår det inte i de flesta publicerade forskningsartiklarna att forskningen skett inom ramen för ett samverkansprojekt. Vi drar slutsatsen att ”och:et” i Ifous FoU-program till viss del är osynligt, och framför allt inte förklarat och beskrivet.

På sätt och vis skulle denna avsaknad av en beskrivning av ”och:et” i FoU-arbetet kunna tolkas som naturligt med tanke på skolans och akademiens olika förutsättningar och uppdrag. Skolan har inte som sin uppgift att forska. Att uppmärksamma att man deltar i ett forskningsprojekt och urskilja de nya arbetsuppgifter det innefattar kan vara svårt, och inget man väljer att lyfta fram i en text om sitt deltagande i ett FoU-program. På samma sätt kan det vara naturligt för forskare att i vetenskapliga publikationer vars målgrupp i första hand är vetenskapssamhället inte ge några längre beskrivningar av på vilka sätt forskningen innefattat samverkan med praktiker. Att publicera sig i peer-review artiklar innefattar också att kunna formulera sig mycket kort då formatet är begränsat.

För att tydliggöra och utveckla samverkan mellan skola och akademi skulle ett första steg kunna vara att urskilja och sätta ord på samverkans olika beståndsdelar. Vad betyder det konkret att forskningen inom Ifous FoU-program ska vara interaktiv och praktikinära? Vilka handlingar inbegriper detta för skolans

yrikesverksamma respektive för forskarna? På vilka sätt kopplas dessa handlingar till de olika aktiviteter som ingår i programmets modell i form av olika seminarier? På vilka sätt är deltagarnas bidrag till forskningsarbete sammankopplat med det utvecklingsarbete som sker i skolan, och vice versa?

Även begreppet praktikinära forskning är omdiskuterat, och utredningen som kartlade olika modeller för samverkan mellan skola och akademin valde till och med att introducera ett nytt begrepp i form av ”praktikutvecklande forskning” (SOU 2018:19). I en delrapport (U 2014:02) från utredningen om inrättandet av ett skolforskningsinstitut karakteriseras praktikinära forskning genom relationen mellan forskningen och lärarprofessionen. En indelning görs av forskning *om*, *för* och *av* lärare, vilket i sin tur användes av Vetenskapsrådet (2015) i sin kartläggning av forskningsresultat med relevans för skolan.

Skolforskningsinstitutets verksamhet har sedan starten 2015 inriktats på forskning *för* och *med* lärare, och benämns som praktikinära skolforskning. Den ska utgå från frågeställningar som i första hand lärare mött i anslutning till undervisningen och resultaten ska bidra till kunskap om hur undervisningen kan förbättras. Med det tydliga fokus på undervisningsförbättring, skulle institutets profil kunna kallas praktikinära undervisningsforskning.

Inom försöksverksamheten av samverkansmodeller, ULF-avtalet, avser praktikinära forskning sådan utbildningsvetenskaplig forskning som förutsätter huvudmännens strukturer och resurser, och har som mål att lösa problem inom undervisning och utbildning. Den ska också ha en tydlig koppling till verksamhetsutveckling (ULF-avtalet, 2017).

Som underlag för fortsatt diskussion kring att karakterisera praktikinära forskning har två figurer tagits fram. Figur 5 handlar om forskningsarbetet och dess resultat och Figur 6 handlar om utvecklingsarbetet och dess effekter.

UNDERLAG FÖR DIALOG: PRAKTIKNÄRA FORSKNING OCH FORSKNINGSBASERAT UTVECKLINGSARBETE

En första fråga man kan ställa kring praktiktäna forskning är *vad* det är som ska vara nära praktiken? Ett sätt att se det är att forskningsresultaten som nås ligger "nära" praktiken i betydelsen att resultaten upplevs av skolans yrkesamma som användbara och relevanta. Resultaten är möjliga att ta till sig, diskutera, anpassa, utveckla och applicera i skolans praktik. De kanske bidrar till en djupare förståelse för någon aspekt av lärande och/eller undervisning/organisation som man som yrkesverksam kan beakta vid genomförandet av undervisningen/utbildningen. Eller så kanske forskningsresultaten kan ge vägledning kring olika metoders och arbetsätts möjligheter och begränsningar.

Ett annat sätt att se på "nära" i ordet praktiktäna är att ställa krav på att själva forskningsprocessen (att frågeställningar ställs och besvaras genom att data samlas in och analyseras) är "nära" praktiken i betydelsen att de handlingar som skolans yrkesamma och forskare då gör bidrar samtidigt till att skolans verksam-

het utvecklas. I denna betydelse, skulle man kunna säga att man försöker inkludera ett "U" i forskningen, utan att explicitgöra att det görs genom Ifous benämning "FoU".

Vi har valt att illustrera detta sätt att betrakta forskningen i ett diagram. Längs x-axeln anges forskningsresultatens användbarhet och relevans för skolans yrkesamma, från i princip ingen till en allt högre tillämpbarhet (vilket naturligtvis innebär ett tolkningsarbete av praktikerna). Längs y-axeln anges i vilken utsträckning som skolans yrkesamma deltar aktivt i forskningsprocessen, från i princip inte alls till att skolans yrkesamma och forskare utför samma handlingar. I det skede blir till exempel lärare själva också forskare och professionerna sammanfaller.

Utifrån Figur 5 kan olika frågor ställas och diskuteras. Dels kan olika placeringar i diagrammet i sig diskuteras, men man kan också välja att värdera dessa placeringar som mer eller mindre önskvärda. Vad är viktigast? Att resultaten blir användbara eller att yrkesamma och forskare samverkar i processen? Måste båda dessa aspekter vara uppfyllda? Varför? I så fall, i vilken utsträckning? Finns det ex-

Figur 5. Relationen mellan process och resultat i forskning som sker praktiktäna.

FORSKNINGSPROCESSEN
Forskare = Yrkesverksam i skolan

FORSKNINGSRESULTAT
Relevanta, användbara i skolan

empel på forskning där praktiker *inte* samverkar med forskare och endast blir forskade *på* eller *om*, men där resultaten visar sig vara mycket relevanta och användbara? Eller omvänt, kan det ske ett nära samarbete mellan forskare och yrkesverksamma, men där forskningsresultaten visar sig *inte* vara relevanta eller användbara i någon större utsträckning? Var befinner sig den forskning som finansieras av andra aktörer så som Skolforskningsinstitutet och Vetenskapsrådet? Var befinner sig Ifous forskningsinsatser och var vore önskvärt? Vilka typer av F ska genomföras inom ramen för Ifous FoU-program?

Det är inte enbart forskningen som inom FoU-programmen ska vara interaktiv eller praktknära. Det utvecklingsarbete som sker ska vara forskningsbaserat. För det pågår i Ifous FoU-program också en utvecklingsprocess, och det kommer att nås olika former av resultat från utvecklingsarbetet. Ifous FoU-modell i sig innefattar stöd för att göra denna utvecklingsprocess forskningsbaserad, samtidigt som stora möjligheter, och därmed ansvar, ges respektive vilar på deltagande huvudmäns kapacitet att de facto genomföra utvecklingsprocessen lokalt. På samma sätt som praktiker förväntas bidra till forskningsarbete förväntas de engagerade forskarna stödja utvecklingsprocessen och bidra till dess forskningsbaserings.

På liknande sätt som i Figur 5 har vi tagit fram en Figur 6 som ett diskussionsunderlag över samverkan kring utvecklingsarbetet. Längs x-axeln anges de effekter som nås genom utvecklingsarbetet, från i princip ingen till en allt högre nivå av effekter i form av att kvaliteten i verksamheten ökar och blir hållbar över tid (nivå 4 i den kategorisering som använts i delstudie 1). Längs y-axeln anges i vilken utsträckning som forskarna deltar aktivt i utvecklingsprocessen, från i princip inte alls till att forskare och skolans yrkesverksamma utför samma handlingar. I det skedet blir till exempel forskare själva också lärare i skolan och professionerna sammanfaller.

Utifrån Figur 6 kan olika frågor ställas och diskuteras i likhet med samverkan kring forskningsarbetet. Olika placeringar i diagrammet kan i sig diskuteras, men man kan också välja att värdera dessa placeringar som önskvärda eller inte.

Vad är viktigast? Att verksamhetseffekter nås eller att verksamma och forskare samverkar i utvecklingsprocessen? Måste båda dessa aspekter vara uppfyllda? Varför? I så fall, i vilken utsträckning och på vilka sätt? Finns det exempel på utvecklingsarbete där praktiker *inte* samverkar med forskare men där verksamhetseffekter nås? Eller omvänt, kan det ske ett nära samarbete mellan forskare och skolans yrkesverksamma, men där inga verksamhetseffekter nås?

Att utvecklingsarbete bör vara forskningsbaserat kan kopplas till skollagens krav på en utbildning som vilar på vetenskaplig grund och erfarenheter som beprövats. En följd av detta krav blir att vid utvecklingsarbete använda sig av befintlig kunskap och applicera ett kritiskt och vetenskapligt förhållningssätt vid val och genomförandet av insatser. Skolinspektionens (2019) granskning av i vilken utsträckning huvudmän och skolor arbetade med skollagens krav hade ett tydligt fokus på begreppens innebörd i samband med utvecklingsarbete.

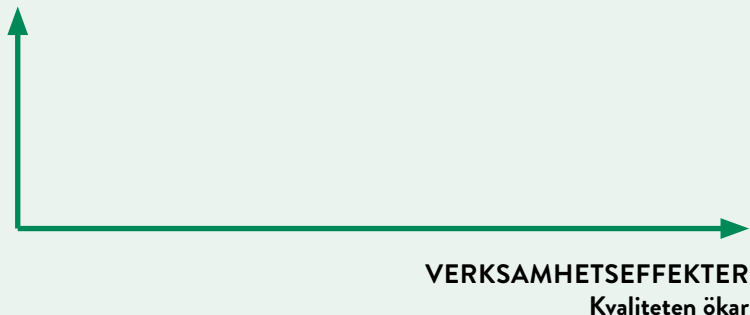
En aspekt att beakta är att de flesta forskare också är lärare på ett lärosäte. Ett naturligt sätt för en forskare att samverka med skolans verksamma är genom att utbilda dem – att agera universitetslärare. Men kan det ses som samverkan? Vilka risker och möjligheter finns det om forskarna agerar lärare i arbete med att stödja utvecklingsarbetet? Dessutom som de samtidigt ska genomföra forskningsarbete? Vilka forsknings- och praktisktiska frågeställningar kan detta leda till?

Diskussionen utifrån Figur 5 och betydelsen av praktknära forskning avslutades med frågor kring hur andra aktörer placerar sig i Figur 5, till exempel Skolforskningsinstitutet och Vetenskapsrådet. Att försöka ställa en motsva-

Figur 6. Relationen mellan process och resultat i utvecklingsarbete som sker forskningsbaserat.

UTVECKLINGSPROCESSEN

Yrkesverksam i skolan = Forskare

rande fråga för Figur 6 synliggör tydligt det unika i Ifous modell för FoU-program – det finns ett uttalat U med. Ingen annan aktör vad såvitt vi känner till med nationell spridning har en sådan modell som explicit adresserar både forskning och utveckling. Ordet ”och” har en särskilt spännande betydelse i Ifous val av benämning ”FoU-program”. Och:et särskiljer forskning från utveckling, de är olika saker – om de sammanföll helt skulle inte ett ”och”

behövas. Samtidigt sammanför och:et forskning med utveckling. Båda processerna ska ske samtidigt inom ett och samma program.

Därmed kan vi ställa avslutande frågor utifrån både Figur 5 och Figur 6: Vilka olika placeringar av F i Figur 5 och U i Figur 6 är möjliga inom ramen för Ifous modell och valt innehållsområde? Varför? Vilka är önskvärda, eller inte?

BILAGA

Digital bilaga: *Kategorisering av vetenskapliga publikationer*. Tillgänglig på ifous.se och via länk och QR-kod nedan:

<https://docs.google.com/spreadsheets/d/1xwcvN1fT6NKtYssVrSfls5rZ4JXDyR8ox9qUrD9T8j8/edit?usp=sharing>

REFERENSLISTA

- Andersson, Helena. (2015) *Elevengagemang – i årskurs sju*, Ifous rapportserie 2015:2, Stockholm: Ifous. Tillgänglig: <https://www.ifous.se/app/uploads/2013/02/201509-Ifous-2015-2-slutversion2f%C3%B6rwebb.pdf>
- Bryman, Alan. (2011) *Samhällsvetenskapliga metoder*. 2 Uppl. Stockholm: Liber AB.
- Emerga. (2015a). *Utvärdering av Ifous program Inkluderande lärmiljöer. ”Det blev inte alltid som vi trodde, det blev alltid något bättre”*. Emerga: Göteborg.
- Emerga. (2014). *Ifous program digitalisering i skolan. Följforskarnas delrapport 1*. Emerga: Göteborg.
- Emerga. (2015b). *Utvärdering av Ifous program Entreprenöriellt lärande*. Emerga: Göteborg.
- Emerga. (2015c). *Följeforskning av FoU-programmet Digitalisering i skolan. Delrapport 2*. Emerga: Göteborg.
- Emerga. (2016). *Följeforskning av FoU-programmet Digitalisering i skolan. Delrapport 3*. Emerga: Göteborg.
- Emerga. (2017). *Digitala kompetenser i skolan. Slutrapport av tre års följeforskning av Ifous FoU-program Digitalisering i skolan*. Emerga: Göteborg.
- Emerga. (2019). *Utvärdering av FoU-programmet Undervisning i förskolan. Sammanfattning och analys av tre års utvärdering*. Emerga: Göteborg.
- Emerga. (2020). *Utvärdering av FoU-programmet Inkluderande lärmiljöer. Sammanfattning och analys av tre års utvärdering*. Emerga: Göteborg.
- Funnel, S. & Rogers, P. (2011). *Purposeful Program Theory: Effective Use of Theories of Change and Logic Models*. San Francisco: Jossey Bass.
- Hylén, J. (2013). *Digitaliseringen i skolan – en kunskapsöversikt*, Ifous rapportserie 2013:1, Stockholm: Ifous och FoU Skola/Kommunförbundet Skåne.
- Ifous. (2020a). *Avslutade FoU-program*. Hämtad 2020-10-08 från <https://www.ifous.se/avslutade-fou-program/>
- Ifous. (2020b). *Om Ifous*. Hämtad 2020-10-08 från <https://www.ifous.se/about/>
- Ifous. (2020c). *Att vara forskare i Ifous FoU-program*. Hämtad 2020-10-08 från <https://www.ifous.se/att-vara-forskare-i-ifous-fou-program/>
- Ifous. (2019a). *Att forma framtidens demokratiska samhälle*. (Slutrapport 2019:4). Stockholm: Ifous.
- Ifous. (2019b). *Undervisning i förskolan – Att ha flera strängar på sin lyra* (Slutrapport 2019:1). Stockholm: Ifous.
- Ifous. (2017). *Upptäck små barns lärande – ett utvecklat kunskapsområde i förskolan*. (Slutrapport 2017:2). Stockholm: Ifous.

- Ifous. (2016a) *Att medverka i Ifous FoU-program. En handbok för skolhuvudmän, lärare och ledare*. Stockholm: Ifous.
- Ifous. (2016b). *Jag kan! jag vill! jag vågar! Entreprenöriellt lärande*. (Slutrapport 2016:2). Stockholm: Ifous.
- Ifous. (2015). *Att forma skolan efter eleverna – vägar till inkluderande lärmiljöer i tolv svenska kommuner*. (Styrgruppens slutrapport 2015:1). Stockholm: Ifous.
- Jahnke, A. (2019). *Utveckla utbildning – vetenskaplig grund, beprövad erfarenhet, tyst kunskap*. Stockholm: Liber.
- Jahnke, A. & Hirsh, Å. (2019). *Ifous fokuserar: Vår förbättras inte elevresultaten trots alla insatser?* Stockholm: Ifous.
- Kock, H., & Ellström, P.-E. (2011). Formal and Integrated Strategies for Competence Development in SMEs. *Journal of European Industrial Training* 35(1), 71–88
- Kock, H., & Ellström, P.-E. (2008). Competence Development in the Workplace: Concepts, Strategies and Effects. *Asia Pacific Education Review* 9(1), 5–20.
- Kroksmark, T. (2016). *Vad är en skola på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet med forskande lärare*. Resultatdialog 2016. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Larsson, P. & Löwstedt, J. (2010). *Strategier och förändringsmyter: ett organisationsperspektiv på skolutveckling och lärares arbete*. (1. uppl.) Lund: Studentlitteratur.
- Lindgren, L. (2009). *Effekter & evidens. En metavertvärdering inom folkbildningsområdet*. Stockholm: Folkbildningsrådet.
- Lundström, U. (2015) Systematic quality work in Swedish Schools. *Scandinavian Journal of Public Administration* 19(1).
- Nordesjö, Kettil (2015) *Relationen styrning och utvärdering. Hur en europeisk utvärderingsidé översätts i Sverige*. Växjö: Linnéuniversitet.
- Scriven, M. (1991). *Evaluation Thesaurus*, 4th ed. Newbury Park, CA: Sage.
- SFS 2010:800. *Skollagen*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- SFS 1992:1434. *Högskolelagen*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Skolporten. (2020). *Utvecklingsartiklar*. Tillgänglig <https://www.skolporten.se/forskning/skolutveckling/>
- Stame, N. & Rist, R., red. (2005). *From Studies to Streams. Managing Evaluation Systems*. Abingdon, NY: Routledge.
- Skolforskningsinstitutet. (2020). *Nyckelbegrepp*. Tillgänglig 2020-10-08 <https://www.skol.fi.se/forskningssammanställningar/nyckelbegrepp/>
- Skolinspektionen. (2019). *Vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet – förutsättningar och arbetsformer*. Stockholm: Skolinspektionen.
- Skolverket. (2020). *Vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet*. Tillgänglig 2020-10-08 <https://www.skolverket.se/skolutveckling/forskning-och-utvarderingar/utbildning-pa-vetenskaplig-grund-och-beprovad-erfarenhet>
- SOU 2018:19. *Forska tillsammans – samverkan för lärande och förbättring*. Stockholm: Utbildningsdepartementet. U 2014:02. *Delrapport från Utredningen om inrättande av ett skolforskningsinstitut*. Stockholm: Utbildningsdepartementet. III

ULF-avtal. (2020). *ULF-avtal*. Hämtad 2020-10-08 från <https://www.ulfavtal.se>

ULF-avtal. (2017). *Avsiktsförklaring mellan de fyra ansvariga universiteten (GU, KaU, UmU och UU)* Tillgänglig http://www.ulfavtal.se/digitalAssets/679/c_679100-1_3-k_20170621avsiktsforklaring_underskriven.pdf

Vedung, Evert. (2009) *Utvärdering i politik och förvaltning*. 3 Uppl. Lund: Studentlitteratur AB.

Vetenskapsrådet. (2015). *Forskning och skola i samverkan – kartläggning av forskningsresultat med relevans för praktiskt arbete i skolväsendet*. Stockholm: Vetenskapsrådet.

Ifous – Innovation, Forskning och Utveckling i Skola och förskola

är ett fristående forskningsinstitut som verkar för att skapa nytta för svensk skola och förskola. Vi gör det genom att stödja praktisknära forskning och konkret utvecklingsarbete där lärare och skolledare tar aktiv del i kunskapsbyggandet. Särskilt fokus läggs på utvecklingsområden som har stor betydelse för lärandet. Ifous vänder sig främst till skolhuvudmän samt organisationer med ett tydligt skolfokus, och drivs non-profit.

Ifous fokuserar är en analysfunktion som levererar konkret, saklig och användbar information om kunskapsläget inom ett avgränsat område med relevans för skolhuvudmannens ledning och utveckling av verksamheten. Syftet är stimulera till samtal och handling kring drift och utveckling i huvudmannens verksamhet och ge underlag för välgrundade beslut. Arbetet utförs på uppdrag av skolhuvudmän och utgår från tillgänglig statistik, forsknings- och granskningsresultat som fördjupas och sammanställs i en kort rapport. Målgruppen kan variera utifrån fokusområde men funna resultat relateras alltid till alla nivåer i huvudmannens verksamhet.

The logo for Ifous, featuring the word "ifous" in a lowercase, white, sans-serif font. A small yellow dot is positioned above the letter "i".

ifous